

# *ESTEETTINEN METSÄ*

*Näkökulmia ympäristöherkkyyteen ja sen merkitykseen metsäsuhteelle*

Asta Vaittinen  
Pro gradu- tutkielma  
Jyväskylän yliopisto  
Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos  
Taidekasvatuksen oppiaine  
Syksy 2017

## JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Vaittinen Asta	
Työn nimi – Title  Esteettinen metsä – Näkökulmia ympäristöherkkyyteen ja sen merkitykseen metsäsuhteelle	
Oppiaine – Subject Taidekasvatus	Työn laji – Level Pro gradu-tutkielma
Aika – Month and year Joulukuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 57 s.
Tiivistelmä – Abstract  <p>Tämän pro gradu- tutkielman tarkoituksena on selvittää mitä ympäristöherkkyys esteettisen ympäristökasvatuksen kontekstissa tarkoittaa ja mitä hyötyä siitä voi olla ihmisen metsäsuhteen rakentamiselle ja lujittamiselle. Tutkielman lähtökohtana on ollut huoli siitä, että yhä useamman suomalaisen luontosuhde tuntuu heikkenevän koko ajan, minkä seurauksena sekä ihmisten että luonnon hyvinvointi heikkenee. Suomessa metsä on yleisin ja helpoimmin saavutettava luontotyyppi, joten muodostamme luontosuhteemme useimmin juuri metsään.</p> <p>Ympäristökasvatuksessa on perinteisesti painotettu luonnontieteellisen tiedon merkitystä, mutta sen on useissa tutkimuksissa havaittu olevan riittämätön keino ympäristövastuullisen toiminnan aikaansaamiseksi. Tämän vuoksi tutkielmassa esitellään muutama sellainen ympäristökasvatuksen malli, joissa painotetaan ympäristöherkkyttä eli empaattista kykyä aistia ja havainnoida ympäristöä. Tutkielmassa nostetaan esiin aistien, havaintojen ja mielikuvituksen merkitystä esteettisen ympäristökasvatuksen kontekstissa ja pohditaan millä tavalla näistä voi olla apua ihmisen henkilökohtaiselle metsäsuhteelle. Tutkielma ei tuota valmiita malleja tai sellaista välineellistä tietoa jonka voisi suoraan tuoda käytäntöön, vaan työn tarkoituksena on ennen kaikkea korostaa esteettisten kokemusten roolia ja niiden arvostusta ympäristökasvatustyössä.</p> <p>Tutkielmani taustalla vaikuttava filosofinen näkemys löytyy Arnold Berleantin kokonaisvaltaisesta ympäristökäsityksestä ja hänen sitoutumiseen perustuvasta ympäristöestetiikastaan. Tutkielma on kirjoitettu fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa soveltaen ja kirjoittajan oma metsäsuhde sekä omat kokemukset näkyvät tutkielmassa. Päämääränä on ollut syventää ymmärrystämme esteettisten kokemusten merkityksestä ympäristöherkkyyden ja metsäsuhteen vahvistamiselle.</p>	
Asiasanat – Keywords ympäristöherkkyys, metsäsuhde, esteettinen ympäristökasvatus, esteettinen kokeminen, aistit, mielikuvitus	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

# Sisällysluettelo

1 Aluksi	4
Tutkimuksen teoreettinen viitekehys	7
2 Ympäristö ja luonto Arnold Berleantin mukaan	9
3 Ihminen ja metsä	13
3.1 Ympäristö- ja luontosuhde	13
3.2 Suomalainen metsäsuhde	15
4 Esteettinen ympäristökasvatus	21
4.1 Sitoutumiseen perustuva ympäristöestetiikka	21
4.2 Ympäristökasvatuksen malleja	23
4.3 Kohti ympäristöherkkyttä	25
5 Esteettinen metsäkasvatus	29
5.1 Aistien metsä	30
5.2 Kokemuksen metsä	37
5.3 Mielikuvituksen metsä	40
5.4 Lumoava metsä	44
5.5 Yhteenvetoa	48
6 Lopuksi	49
LÄHTEET	52

# 1 Aluksi

*”Paritalomme sijaitsi havumetsän porteilla. Tuo mahtava, voimakas metsä tuntui jatkuvan maailman ääriin asti. Minun ei tarvinnut kuin juosta takapihamme poikki ja astua metsän portista sisään, niin olin toisessa maailmassa. Siellä ilmaa ei täyttänyt ihmisten puhe, vaan punatulkkujen haikea jokellus ja tikkojen nakutus. Tuulen puolueeton humina. Metsässä ilma tuoksui havulta, pihkalta, kävyiltä.”*

– Kimmo Ohtonen: *Metsäkansan tarina*

Toimittaja Kimmo Ohtosen kuvaus lapsuutensa metsäkokemuksista ja oman metsäsuhteensa synnystä voisi olla omasta kynästäni. Metsä ei ehkä ole ollut aina lempipaikkani, mutta se on ollut minulle nuoresta iästä saakka merkityksellinen paikka. Lapsuudessani ja nuoruudessani metsä oli niin itsestään selvä osa jokapäiväistä elämääni, että se ei edes tuntunut erilliseltä paikalta vaan oli osa kotia, sen jatke. Lapsuudenkotini sijaitsi maalla ja talomme ympärillä oli laajoja metsäalueita, joissa vietin aikaani leikkien, liikkuen ja seikkaillen. Harvassa olivat ne päivät, jolloin en edes piipahtanut metsässä.

Muutettuani kaupunkiin metsäkäynnit harvenivat, joskaan eivät missään vaiheessa loppuneet. Viimeisten vuosien aikana käyntini metsässä ovat jälleen tihentyneet ja metsästä onkin kuin varkain tullut mielipaikkani. Metsäkäyntini vaihtelevat vartin piipahduksista parin päivän vaelluksiin, mutta käynnin pituudesta riippumatta tulen aina metsästä virkistyneenä, levollisena ja hyväntuulisena. Syksyisin metsäretkilläni on aina mukana kori sieniä ja marjoja varten, muina vuodenaikoina kuljetan usein mukana kameraa, jolla tallennan vuodenaikojen vaihtuvia merkkejä. Silti lempikäyntejäni metsässä ovat ne, joilla ei ole sen suurempaa tarkoitusta tai tavoitetta. Parhaita hetkiä

ovat ne, kun saa kulkea rauhassa omaa tahtiaan ja tarkkailla metsää kaikilla aisteillaan. Olen huomannut tullessi hyvällä tavalla riippuvaiseksi metsästä ja samalla alkanut pohtia, miksi metsällä on näin suuri vaikutus sekä henkiseen että fyysiseen hyvinvointilleni.

Metsillä on kiistatta aina ollut erityinen merkitys meille suomalaisille niin taloudellisesti, poliittisesti kuin kulttuurisestikin: se on ollut vuosisatojen ajan erottamaton osa ihmisen elämää ja vaikuttanut vahvasti muun muassa suomalaisen kansanuskoon. Maatalousyhteiskunnassa ja talonpoikaiskulttuurissa metsäluonto oli arkinen työskentely- ja asumisympäristö ja metsä ennen muuta raaka-aineväara ja tuotantoalue. Metsiin on myös liittynyt paljon erilaisia uskomuksia, arvostuksia, tapoja ja tottumuksia. Kaupungistumisen myötä metsän merkitys arkisena asuin- ja työympäristönä on kuitenkin muuttunut voimakkaasti, kun muutto maalta kaupunkeihin on katkaissut monien arkisen yhteyden metsään. Metsätyön koneellistuessa metsässä työskentelevien ihmisten määrä on vähentynyt ja ihmiset ovat siirtyneet maa- ja metsätaloudesta uusien teollisuus- ja palveluelinkeinojen piiriin. Näiden mullistusten myötä metsä onkin alettu nähdä vapaa-ajan resurssina ja nykypäivän suomalaiselle metsä on ennen muuta harrastamisen, retkeilyn ja virkistäytymisen paikka. (Haikari 2012, 213; Roiko-Jokela 2012, 8-9.)

Suomalaisten suhde metsään on yleisesti ottaen muuttunut yhteiskunnallisten muutosten myötä dramaattisesti viimeisen sadan vuoden aikana. Luonnosta etäännyttämisellä on huomattu olevan negatiivisia vaikutuksia ihmisen kehitykseen ja hyvinvointiin. Richard Louv antoi teoksessaan *Last Child in the Woods* ilmiölle nimeksi *natural deficit disorder* eli luonnosta etäännyttämisestä oireyhtymä. Louvin mukaan ihmisten luonnosta etäännyttämisellä on lukuisia haittavaikutuksia, kuten esimerkiksi aistien vähentynyt käyttö, keskittymisvaikeudet sekä monet fyysiset ja psyykkiset sairaudet kuten masennus. (Louv 2005, 36.)

Fyysisten ympäristöjen vaikutusta ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin onkin tutkittu monilla tieteenaloilla 2000-luvulla. Useissa tutkimuksissa on havaittu luonnossa vietetyn ajan parantavan henkistä ja fyysistä hyvinvointiamme, sillä lyhytkin oleskelu metsässä parantaa mielialaa, palauttaa stressistä ja rauhoittaa mieltä. Lisäksi luonnossa oleskelun fysiologiset vaikutukset ovat osoittautuneet merkittäviksi: sydämen syke

harvenee, verenpaine alenee, lihasjännitys laukeaa ja stressihormonit vähenevät elimistössä. Nämä vaikutukset johtuvat muun muassa siitä, että esteettiseksi ja turvalliseksi koettu ympäristö vaikuttaa suoraan näkö-, kuulo ja hajuaistien kautta hyvinvointiin, ja luonnossa tapahtuva liikkuminen itsessään edistää hyvinvointia ja terveyttä. Metsän tarjoama mahdollisuus hiljaisuuteen, rauhaan ja yksin olemiseen on osoittautunut tärkeäksi hyvinvoinnin lähteeksi suomalaisille. (Tyrväinen 2015, 272–276.)

Olen työskennellyt vuodesta 2014 oppaana Suomen Metsämuseo Lustossa, missä olen opastusten lisäksi ohjannut koululaisten työpajoja. Olen taidekasvatuksen opintojeni alusta saakka ollut erityisen kiinnostunut ympäristöestetiikasta ja ympäristökasvatuksesta, ja työskentely Lustossa on kasvattanut kiinnostusta aihepiiriä kohtaan entisestään. Vuonna 2015 osallistuin projektitutkijan roolissa ammatillisten museoiden TAKO-verkoston Ihan pihalla! -nykydokumentointihankkeeseen. Hankkeessa kahdeksan suomalaista museota kartoitti, tutki ja tallensi suomalaisten lasten ja nuorten luontosuhdetta vuosien 2014–2015 aikana (TAKO Pooli 1, 2017). Pääsin tallennusprojektissa havainnoimaan yhden päiväkotiryhmän metsäretkeä sekä seuraamaan saman ryhmän retken innoittamaa askarteluhetkeä. Ryhmän opettajan ja hoitajien kanssa käymäni keskustelut ja haastattelut vahvistivat retkellä tekemiäni havaintoja siitä, että lasten käyttäytyminen on metsässä erilaista kuin sisätiloissa. Metsässä lapset eivät esimerkiksi riitele juuri koskaan ja normaalit kaveriporukat sekoittuvat metsäleikeissä niin, että syntyy uusia ryhmiä. Palaan muutamiin retkellä tekemiini havaintoihin tarkemmin tutkimuksen loppupuolella.

Koska oma metsäsuhteeni on niin hyvinvoiva, tunnen kasvavaa huolta siitä, että yhä useamman suomalaisen suhde metsään tuntuu heikkenevän. Miksi niin oikein käy? Helppo vastaus tähän on kaupungistuminen ja metsän muuttuminen yhä vieraammaksi ympäristöksi. Suomessa metsä on kuitenkin lähellä myös kaupungin asukeille ja lisäksi saamme koko ajan enemmän tietoa siitä, miten monilla eri tavoilla metsästä on hyötyä ihmisen fyysiselle ja psyykkiselle hyvinvoinnille. Tieteellistä tietoa meillä on enemmän kuin koskaan, mutta jostain syystä tiedon määrä ei näy riittävästi käytännön teoissa. Uskon kuitenkin henkilökohtaisella luontosuhteella olevan positiivisia vaikutuksia ihmiselle ja sen myös edistävän ympäristövastuullista käyttäytymistä. Kun ymmärtää olevansa yhtä ympäristönsä kanssa, sitä osaa ja haluaa kohdella kunnioittavasti.

Yhtenä keskeisenä työkaluna ihmisen ympäristösuhteen rakentumiselle ja kehittymiselle pidetään ympäristökasvatusta. Ympäristökasvatuksen tavoitteiden saavuttamiseksi on jo kauan korostettu luonnontieteellisen tiedon merkitystä, vaikka tämän on useissa tutkimuksissa osoitettu olevan riittämätön keino ympäristövastuullisen toiminnan aikaansaamiseksi. Tieteellisen tiedon lisäksi ympäristökasvatuksen malleissa tuodaan esille ympäristön esteettisiä arvoja ja ympäristöherkkyyden kasvattamista, joiden uskon olevan keskeisiä elementtejä ihmisen ympäristösuhteelle. Kun ihminen tulee tietoiseksi ympäristön esteettisistä viesteistä ja oppii herkistymään niille, voi hän löytää myös uudenlaista motivaatiota toimia ympäristön hyväksi. Tämän takia haluankin pro gradussani selvittää mitä ympäristöherkkyys esteettisen ympäristökasvatuksen kontekstissa tarkoittaa ja mitä hyötyä siitä voi olla ihmisen metsäsuhteen rakentamiselle ja lujittamiselle.

Tutkimukseni taustalla vaikuttava filosofinen lähestymistapa löytyy Arnold Berleantin ajattelusta. Aloitankin tutustumalla luvussa 2 ympäristön ja luonnon käsitteisiin Berleantin kokonaisvaltaisesta näkökulmasta käsin. Luvussa 3 selvitän ympäristö- ja luontosuhteen käsitteitä ja paneudun suomalaiseen metsäsuhteeseen muun muassa historiallisten näkökulmien kautta. Luvussa 4 palaan jälleen Berleantin näkemyksiin ja selvitän hänen sitoutumiseen perustuvaa ympäristöestetiikkaansa. Samassa luvussa tutustun esteettisen ympäristökasvatuksen periaatteisiin ja muutamaaan malliin, joissa ympäristöherkkyys nostetaan keskeiseksi tekijäksi. Luvussa 5 hahmottelen ympäristöherkkyyden ja sitoutumisen estetiikan lähtökohdista neljä erilaista esteettisen metsäkasvatuksen osa-aluetta. Lopuksi kokoan vielä ajatuksiani yhteen. Tutkimukseni keskeisiä käsitteitä ovat *ympäristöherkkyys*, *metsäsuhde*, *esteettinen ympäristökasvatus*, *esteettinen kokeminen*, *aistit* ja *mielikuvitus*.

## Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

Henkilökohtainen metsäsuhteeni nousee tutkimuksen taustatiedoksi ja tutkielmani on kirjoitettu fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa soveltaen. Fenomenologia tarkoittaa sananmukaisesti suomennettuna ilmiön tai ilmenevän jäsentämistä. Juha Varto (2005, 193) kuvaa fenomenologiaa filosofiseksi lähestymistavaksi, joka korostaa

ihmisen tietämisen kyvyn sitoutumista ihmisen elämismaailmaan ja sen ilmiöihin (kokemiseen). Fenomenologinen lähestymistapa sitoutuu havainnon kokemiseen, sen ilmiöiden ja merkitysten tulkintaan. Raisa Fosterin (2016, 166) mukaan fenomenologia pyrkii ylittämään kartesiolaisen dualismin virheelliset rakenteet, joissa erotamme paitsi mielen ja kehon, myös itsemme muista elollisista olennoista. Ekofenomenologia kurottautuu aistilliseen maailmaan, käsitteellisten rakenteiden tuolle puolen. Fosterin (2016, 171) mielestä tarvitsemmekin kasvamista kokonaiseen, keholliseen maailmasuhteeseen, jossa ihminen asettuu omalle paikalleen muiden eläväisten rinnalle eikä suinkaan kaiken muun yläpuolelle.

Fenomenologiaa lähellä olevan hermeneuttisen näkemyksen avulla tutkittavaa kohdetta lähestytään ymmärtämistä ja tulkintaa korostavalla tavalla. Hermeneutiikassa pohditaan, minkälaisia merkityksiä annamme kohteelle tai miten sen merkitys muuttuu ajan kuluessa. Tulkintaan ja kokemukseen vaikuttavat niin kokijan kuin kohteenkin historia sekä kulttuuriset traditiot, ja näiden kohtaamisesta syntyvät uusi kokemus ja uusi tulkinta. (Rannisto 2007, 15–16). Asiat saavat merkityksensä kulttuurisidonnaisesti, eli ihmisen aivot ja mieli muokkautuvat kulloisessakin kulttuurissa sekä luonnon- että kulttuuriympäristössä. Tässä alati käynnissä olevassa prosessissa omaksumme oman kulttuurimme ajattelumallit. (Shore 1996, 4–7.)

Sovellan tutkimuksessani myös fenomenologista ympäristöestetiikkaa, jossa paikka käsitetään moninaisista merkityksistä ja tulkinnoista rakentuvana kokemuksena. Anne-Mari Forss (2007, 7-10) on eritellyt fenomenologisen ympäristöestetiikan keskeisiksi teemoiksi paikan ja asumisen käsitteiden lisäksi ympäristön esteettiseen havaitsemiseen liittyvän moniaistisuuden, havaitsijan ja ympäristön välillä vallitsevan vastavuoroisuuden sekä ihmisen identiteetin ja paikan välisen suhteen. “Estetiikka” viittaa erityisesti arkikielessä visuaalisuuteen, mutta fenomenologisessa ympäristöestetiikassa ollaan kiinnostuneita paikan visuaalisten ominaisuuksien rinnalla myös sen kinesteettisistä ja auditiivisista ominaisuuksista. Tarkastelun kohteina ovat aistihavaintojen lisäksi paikan tulkinnalliset ominaisuudet, joihin kuuluvat muun muassa historiallinen ulottuvuus ja ajallinen syvyys, yhteinen muisti sekä mielikuvat ja tunnelma. Nämä yhdessä muodostavat kiinteän ja vuorovaikutteisen kokonaisuuden. (Forss 2007, 78–79.) Tässä tutkimuksessa keskityn erityisesti metsässä syntyviin



aistihavaintoihin, kokemuksiin sekä mielikuvitukseen, mutta myös muut ominaisuudet kulkevat taustalla mukana.

Juha Varton (2005, 15–17) mukaan on olemassa teknisiä ja kysyviä tutkijoita, joiden erot löytyvät ennemminkin suhtautumisessa elämään ja tutkimukseen kuin tieteseen. Tässä tutkimuksessa olen kysyvä tutkija, jonka maailmasuhdetta Varto luonnehtii osallistuvaksi. Varton mukaan kysyvä tutkija muun muassa pohtii tutkimuksen merkitystä elämälle, omalle elämälleen ja yleensä inhimillisille käytännöille. Kysyvän tutkijan työn päämääränä on rikastuttaa inhimillistä olemassaoloa sekä syventää ymmärrystämme maailmasta ja itsestämme. Tässä työssä päämääräni onkin syventää ymmärrystämme siitä, miten merkityksellisiä aistihavainnot ovat ympäristöherkkyyden vahvistamiselle ja miten olennaisia henkilökohtaiset kokemukset ovat metsäsuhteemme kannalta. Keskustelen tutkimuksessani eri teoreetikkojen kanssa ja ympäristöestetiikan lisäksi tuon esille myös psykologian ja humanistisen maantieteen näkökulmia.

Tutkimukseni ei tuota sellaista välineellistä tietoa, jonka voisi tuoda suoraan käytäntöön. Toivon sen sijaan tuovani esille sellaisia seikkoja, jotka osoittavat ympäristöherkkyyden merkityksen ihmisen ja metsän suhteelle. Haluaisin työlläni innostaa lukijaa pohtimaan omaa metsäsuhdettaan ja tekemään sellaisia valintoja, jotka ovat hyväksi niin hänelle itselleen kuin myös luonnolle. Toivon myös rohkaisevani ympäristökasvatuksen parissa toimivia henkilöitä antamaan entistä enemmän huomiota ja arvostusta esteettisille kokemuksille kasvatustoiminnassa. Vaikka kasvatusta käsitetäänkin lapsiin kohdistuvana toimintana, miellän tutkimuksessani kasvatuksen läpi elämän tapahtuvana yksilöllisenä ja sosiaalisena toimintana. Toisin sanoen emme ole koskaan liian vanhoja kokemaan, havaitsemaan, oppimaan ja muuttamaan tapojamme tai käsityksiämme.

## 2 Ympäristö ja luonto Arnold Berleantin mukaan

Koska ympäristökasvatus on vahvasti sidoksissa siihen millä tavalla ympäristö käsitetään, on tärkeää aluksi täsmentää mistä näkökulmasta käsittelen ympäristöä työssäni. Tämän tutkielman taustalla vaikuttava filosofinen näkemys perustuu Arnold

Berleantin kokonaisvaltaiseen käsitykseen ympäristöstä ja luonnosta. Berleant (1994, 67–68) lähtee liikkeelle siitä, että ympäristön käsite sisältää muiden perustavaa laatua olevien käsitteiden tapaan filosofisia oletuksia maailmastamme sekä kokemisemme että itsemme luonteesta. Näiden oletusten seuraukset ulottuvat laajalle esteettisiin, eettisiin, sosiaalisiin ja poliittisiin teorioihin, menettelytapoihin sekä käytännön toimintaan asti.

Olemme Berleantin mukaan osittain myös etymologian sanelemina päätyneet käsittämään ympäristön jonakin meitä ympäröivänä ja ulkopuolellamme olevana. Käydessäni läpi erilaisia tapoja määritellä ympäristö huomasin Berleantin väitteen pitävän paikkansa, sillä yksi yleisimmistä tavoista käsittää ympäristö on pitää sitä yksilöä ympäröivänä fyysisen ja sosiaalisen todellisuuden muodostamana kokonaisuutena (ks. esim. Yhteinen käsitys 2017, 35.)

Berleant toteaa, että ympäristöstä on kyllä helppo puhua, mutta käsitteenä se on monimutkainen ja hankalasti määriteltävä. Ympäristön määrätty, ulkopuolinen merkitys tekee ympäristöstä objektin, kohteen, jota voimme ajatella ja käsitellä aivan kuin se olisi jotain meidän ulkopuolellamme ja meistä riippumatonta. Berleant onkin sitä mieltä, että objektivoitu, ulkopuolellamme oleva ympäristö on viimeisiä filosofisen mieli-ruumis - dualismin johdannaisia. Ei ole mitään ulkopuolta eikä liioin sisäpuoltakaan, vaan havaitsija on vain yksi puoli havaitusta - ja päinvastoin. On vain yksilön ja ympäristön muodostama jatkumo. (Berleant 1994, 67–68.)

Tueksi ajatuksilleen Berleant nostaa ekologian. Organismien vaikutusta toisiinsa ja ympäristöönsä tutkiva tieteenala on johdattanut meidät arvioimaan uudelleen käsitystämme ympäristöstä, sillä ekologisessa tutkimuksessa on havaittu organismin ja sen ympäristötekijöiden välillä olevan käynnissä jatkuva vuorovaikutusprosessi. Ekologinen käsitys, samoin kuin sen lähtökohta evoluutioteoria, on vaatinut taustalleen huomattavan käsitteellisen muutoksen, ja se joutuu edelleen taistelemaan ihmiskeskeisiä käsityksiä vastaan. Ekologinen näkökulma saa kuitenkin yhä enemmän vaikutusvaltaa ja alamme vähitellen ymmärtää, että kaikki on kaikesta riippuvaista. (Berleant 1994, 68–69.) Myös kognitiivisen psykologian näkemys aktiivisesta ihmisestä tukee tätä ajatusta: ihminen muodostaa yhdessä elinympäristönsä kanssa eräänlaisen ihmisen-ympäristöjärjestelmän, jossa ihminen on jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa ympäristönsä kanssa ja hän on myös täydellisen riippuvainen siitä. (Järvilehto 1994, 17–18.)

Berleant myöntää, ettei ole olemassa sellaista kieltä, jolla olisi helppoa ilmaista tällaisia kaikensisältävyyden ja jatkuvuuden käsitteitä. Hän ottaa esimerkiksi sanan “maisema”, jonka käyttö institutionalisoi perinteisen asenteen ympäristöstä kohteena: sanakirjoissakin määritellään maisema “yhdestä näkökulmasta nähdyn laaja-alaiseksi näkymäksi luontoon” tai sellaista esittäväksi kuvaksi. Yksinkertaiselta kuulostava määritelmä sisältää monta asenteellista oletusta esittämällä “maiseman” näköhavaintoon perustuvaksi sekä etäiseksi ja rajatuksi. Berleant haluaakin vapauttaa meidät sanakirjojen määritelmistä ja hän muistuttaa, että esimerkiksi maisemaa kokiessamme meidän ei tarvitse tyytyä rajattuun näkymään. Itse asiassa meidän ei tarvitse tyytyä ollenkaan pelkkään visuaaliseen näkymään, vaan maisema voidaan käsittää ihmisen älyllisenä, moraalisenä ja esteettisenä ilmaisuna. Tällöin maisemasta tulee pelkän visuaalisen kohteen sijaan ihmisen toiminnan alue. Aktiivisina ja sitoutuneina osallistujina lähestymme maisemaa omien merkityssisältöjemme ja havaintojemme kautta riippumatta siitä, onko maisema osaksi tai kokonaan ihmisen muovaama. (Berleant 1994, 69–70.)

Vielä syvemmälle sukeltaan, kun käydään pohtimaan ympäristön ja maiseman ymmärtämisen taustalla toimivaa käsitettä “luonto”. Kun puhutaan “luonnosta” tai “luonnollisesta”, päästään monitahoisten kysymysten äärelle, joita voidaan tarkastella esimerkiksi tieteen, politiikan tai luonnonsuojelun kannalta. Berleant kuitenkin näkee näissä tärkeän filosofisen osatekijän, joka voidaan selvimmän nähdä kiistana kahden luontokäsityksen, lockelaisen ja spinozalaisen, välillä. Lockelainen käsitys näkee luonnon ihmisestä irrallisena, ulkoisena maailmana kun taas spinozalainen käsitys kattaa kaiken, myös tietoisesta ihmisen. Nämä kaksi näkemystä kuitenkin edustavat äärisuuntia ja niiden välistä löytyy eriasteisia käsityksiä ihmisen ja luonnon suhteesta. (Berleant 1994, 70.)

Yleisin “luonnolle” annettu merkitys liittyy Berleantin mukaan naiiviin käsitykseen luonnosta kaikkena ihmisen elinpiirin ulkopuolisena. Tässä käsityksessä luontoa pidetään vieraana, ihmisen intresseistä ja päämääristä irrallaan olevana, suorastaan ihmisen vastustajana. Luonto nähdään valloittamisen ja hallinnan kohteena ja se pitääkin valjastaa palvelemaan ihmistä. Tämä käsitys on suoraa seurausta mieli-ruumis - dualismista. Toinen yleinen “luonnon” merkitys on edellistä sovittelevampi ja

yhteistyöhaluisempi: sen mukaan luonto ja ihminen ovat oleellisesti erilaisia olematta kuitenkaan täysin vastakkaisia. Luonto antaa ulkoiset olosuhteet, joiden kanssa ihmisen on saavutettava ja ylläpidettävä tasapaino: sekä ihmisen että luonnon tarpeet on otettava huomioon. Joskus luonto voidaan tästä lähtökohdasta käsin nähdä myös ihmisen kunnioitusta ja huolenpitoa vaativana. Tämä asenne voi ilmetä esimerkiksi luonnonsuojeluna tai luonnon tutkimuksena. Myönteisestä asennoitumisesta huolimatta puhutaan kuitenkin rinnakkaiselosta, ei yhtenäisyydestä. (Berleant 1994, 70–71.)

On kuitenkin vielä yksi käsitys siitä, mitä luonnolla tarkoitetaan. Tässä käsityksessä ihminen ei ole vain harmonisessa suhteessa luontoon, vaan sulautuu sen kokonaisuuteen. Ihmistä ja luontoa ei nähdä erillisinä vaan ne ovat yhtenäisten olosuhteiden toisiaan täydentäviä piirteitä. Ihminen kunnioittaa luonnon lopullista määräysvaltaa, koska hän ymmärtää olevansa ja toimivansa luonnon järjestelmän sisällä. Kaikenkattava luonto kattaa kaiken villeistä erämaista ihmisen luomiin miljoonakaupunkeihin: kaikki ovat olemassa samoilla perusteilla ja saman kehityksen yhtä arvokkaina tuloksina. Tämän spinozalaisen käsityksen mukaan mikään ei ole ulkopuolista tai vierasta, vaan luonto on kaikki mitä on. Se on kaikenkattava, kokonaisvaltainen, integroitu ja jatkuvassa käynnissä oleva prosessi. Luonnolle ei anneta kunnioitettavaa tai arvostavaa merkitystä, vaan se voi yhtä lailla viitata vulgaariin kuin yleväänkin. Berleant myöntää, että luonto kokonaisuutena voi olla vaikea ymmärtää. Silti hän pitää sitä harkittuna ja käyttökelpoisena käsityksenä, koska se ottaa huomioon sen, että kaikki vaikuttaa kaikkeen. Hän viittaa Spinozan ajatukseen, jossa lopullista vapautta ei saavuteta halveksimalla tai kieltämällä joitain puolia maailmastamme joidenkin toisten eduksi. (Berleant 1994, 71–72.)

Hyväksyessämme luonnon kaikenkattavuuden voimme Berleantin mielestä ryhtyä toimimaan sen mukaisesti ja vaikuttaa inhimilliseen maailmaamme. Kun Berleant (1994, 72) puhuu ympäristöstä hän tarkoittaa sillä *luontoa koettuna ja havaittuna*. Tämä kokonaisvaltainen käsitys kulkee siis tutkielmani taustalla vaikuttavana filosofiana, mutta varsinaisena kohteena luontoa, ja metsää, käsittelen tutkielmassani kuitenkin perinteisemmin ihmisestä ja sen rakentamista ympäristöstä erillisenä kokonaisuutena. Perustelen tämän Emily Bradyn (2003, 69–70) näkemyksellä, jossa esteettisen arvostamisen tutkimisessa tulee ottaa huomioon myös kulttuurin tuomat realiteetit. Brady hyväksyy näkemyksen luonnosta ihmistä totaalaisesti ympäröivänä

kokonaisuutena ja korostaa luonnon ja ihmisen vastavuoroista suhdetta, mutta muistuttaa samalla, että ihmiset vieläkin ajattelevat luontoa ihmiskulttuurista erillisenä kokonaisuutena. Näin ollen luonnon esteettistä arvostamista ja kokemista tutkittaessa on otettava huomioon ne tosiseikat, että luonto ymmärretään myös toiseuden kautta ja ihmisestä erillisenä.

Luonnon esteettisessä kokemisessa subjektin ja objektin välinen ero voidaan siis Bradyn (2003, 69–70) mukaan säilyttää, mutta tämä ei johda luonnon objektivointiin tai luonnosta etäännyttämiseen, vaan voi päinvastoin edesauttaa luonnon kunnioittamista ja syvällisempää ymmärtämistä. Kokemuksessa tehtävä erottelu kohteen ja kokijan välillä ei siis Bradyn mielestä ole este kokonaisvaltaiselle osallistumiselle ja vuorovaikutukselle luonnon kanssa. Ympäristökasvatuksessa luonto on sekä oppimisen kohde että oppimisympäristö, joten tämänkin takia erottelu subjektin ja objektin on mielestäni perusteltu.

## 3 Ihminen ja metsä

Ympäristöllä on havaittu olevan merkittävä vaikutus psyykeen ja minäkuvaan, koska se välittää suhdetta maailmaan ja vahvistaa minäkuvaamme (ks. esim. Pallasmaa 2006, 247–248). Selvitän alkuun lyhyesti ympäristö- ja luontosuhteen käsitteitä ja siirryn sen jälkeen tarkastelemaan varsinaista metsäsuhdetta. Pohdin muutamien historiallisten ja kulttuuristen esimerkkien kautta miksi metsä ja suhde siihen on niin merkittävä meille suomalaisille. Luvun lopuksi täsmennän minkälaisesta metsäsuhteesta olen itse tutkielmassani kiinnostunut.

### 3.1 Ympäristö- ja luontosuhde

Ympäristösuhde on käsitteenä laaja ja sillä voidaan tarkoittaa kaikkea sitä, mitä ihminen sekä yksilönä että yhteisön osana tekee ympäristölleen tai ympäristössään sekä sen vaikutuksesta ja sen innoittamana. Taina Kaivola ja Hannele Rikkinen (2003, 26) esittävät tilan ja paikan olevan keskeisiä käsitteitä ympäristösuhteen jäsentämisessä,

koska ihminen kiinnittyy paikkaan henkilökohtaisten kokemustensa ja toimintansa kautta. Lapsuuden paikkakokemusten on havaittu kestävän aikuisuuteen saakka ja niillä on yleensä suurempi merkitys kuin aikuisena saaduilla kokemuksilla. Tämä onkin tärkeä huomio erityisesti ympäristökasvatuksen kannalta. Reetta Karhunkorva, Sirpa Kärkkäinen ja Leena Paaskoski (2017, 5-6) muistuttavat myös yhteisesti jaettujen kokemusten ja näkemysten tuovan oman osuutensa ympäristösuhteelle. Esimerkiksi tietyn alueen historia ja kulttuuriset mielikuvat voivat tuottaa yhteisen kokemuksen paikasta ja erityisesti maisemaan liittyy sellaisia arvoja ja merkityksiä, joiden avulla on luotu niin paikallista kuin kansallistakin identiteettiä.

Ihmisen ympäristösuhdetta voidaan lähestyä myös identiteetti-käsitteen avulla. Identiteetissä on mahdollista tunnistaa paikan oman, ainutlaatuisen identiteetin lisäksi ihmisten alueellinen identiteetti. Alueellinen identiteetti liittyy ihmisen tiettyyn tilaan ja lisäksi se tekee siitä paikan. (Haarni, Karvinen, Koskela & Tani 1997, 18.) Kaivola ja Rikkinen (2003, 137–146) huomauttavat, että nykyisessä globalisoituvassa maailmassa on entistä hankalampi määritellä alueellista identiteettiä ja kaupungistunut ihminen voikin tunnistaa itsellään monta erilaista kotiseutua. Alueellista identiteettiä määriteltäessä otetaan huomioon ne paikat, joissa ihmisellä on kotoisa olo ja joihin hän kokee kuuluvansa. Näkisin esimerkiksi suomalaisten kesämökkeilyn olevan yksi alueelliseen identiteettiin liittyvä ilmiö. Arki ja työ ovat kaupungissa, mutta sen vastapainoksi kaivataan vapaa-ajalla luonnon helmaan, takaisin sinne mistä on vasta äskettäin muutettu pois.

Luontosuhteen on puolestaan esitetty tarkoittavan ennen muuta yksilön tai yhteisön ja luonnon muodostamaa vuorovaikutusta. Sitä voidaan tarkastella muun muassa ympäristöherkkyyden, arvojen, tietojen, toiminnan, kehon toimintojen tai ekologian kautta (Yhteinen käsitys 2017, 27–28). Hannele Cantell ja Sanna Koskinen (2004, 65) ovat sitä mieltä, että vain omakohtaiset kokemukset voivat sitoa ihmisen luontoon. Ympäristöön kiinnittyminen vaatii heidän mukaansa positiivisia kokemuksia, jotka luovat tietoa ympäristön merkityksistä ja vain luontokokemusten avulla ihminen voi rakentaa luontosuhtettaan.

Yrjö Sepänmaa (2014, 22–31) on jakanut luontosuhteen kolmeen malliin: kohtaamiseen, toiminnalliseen ja jälkien jättämiseen. *Kohtaamisessa* on Sepänmaan

mukaan nimensä mukaisesti kaksi osapuolta, ihminen ja luonto. Ruumiinsa kautta ihminen on sidoksissa luontoon eikä pärjää ilman sitä, mutta ero luontoon tulee esille henkisellä puolella. Kohtaaminen tulee esille katsomisen tavoissa: kun ihminen katsoo luontoa, hän luo siitä ihmisen tai eläimen kaltaisen subjektin. *Toiminnallisessa* mallissa ihminen asettuu luonnon rinnalle ja tällöin luonnosta puhutaan Sepänmaan mukaan niin kutsutulla “hoivakielellä”, koska luonto kaipaa hoivaa jäätyään tappiolle väärin menettelytapojen ja muokkaamisen myötä. Tämän kaltaista hoivan tarvetta käytetään hyväksi esimerkiksi markkinoinnissa “luonto kiittää”-tyyppisten mainoslauseiden kautta.

Kolmas malli, *jälkien jättäminen*, voi olla Sepänmaan (2014, 30–31) mukaan aineellista tai henkistä, ulkoista tai sisäistä. Jätämme aina jäljen kulkiessamme, ajatellessamme ja puhuessamme. Jättämämme jälki voi olla positiivinen tai negatiivinen, ja lisäksi se on persoonallinen. Ihmisen lisäksi myös luonto jättää jälkiä, joita pystymme lukemaan. Tähtitaivas ja puun vuosirenkaat ovat luonnon pitkäaikaisia jälkiä, lumihangella näkyvät eläinten jäljet taas näkyvillä vain vähän aikaa. Jälkipuhe onkin lisääntynyt viime vuosien aikana: puhumme muun muassa hiili- ja vesijalanjäljestä sekä digitaalisista jäljistä. Parasta Sepänmaan mukaan tietysti olisi, että tuottamamme jäljet olisivat mahdollisimman kevyitä ja huomaamattomia. Myös Pauliina Kainulainen (2015, 282) muistuttaa siitä, että suomalais-ugrilaisessa kulttuuriperinteessä ihminen nähdään osana luontoa, minkä vuoksi ihmisen pitäisikin jättää luontoon mahdollisimman pieni jälki itsestään.

### 3.2 Suomalainen metsäsuhde

Koska metsä on Suomessa hallitseva luontotyyppi, muodostammekin luontosuhteemme useimmin metsään. Tarkastelen seuraavaksi metsäsuhteen piirteitä historiallisista ja kulttuurisista näkökulmista käsin. Tutustun Juhani Pietarisen neljään metsäsuhdetta koskevaan perusasetteeseen ja lopuksi pohdin asenteen ja suhteen eroa.

Suomessa kasvaa metsää yli 20 miljoonaa hehtaaria: tämä tarkoittaa noin neljä hehtaaria jokaista suomalaista kohti (Tyrväinen, Savonen & Simkin 2017, 5). Asumme Euroopan metsäisimmässä maassa, joten metsä on luonnonympäristöistä tutuin ja helpoimmin

lähestyttävä valtaosalle suomalaisia. Metsä on osa luontoa ja näin ollen osa meidän kaikkien yhteistä ympäristöä, osa meitä. Vaikka metsä ei olekaan enää niin arkinen ja keskeinen osa suomalaisten elämää kuin aiemmin, tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet metsien olevan yhä tärkeitä suomalaisille. Suomalaisista jopa 97 % kokee metsät hyvinvoinnin ja rauhan lähteenä ja 84 % kokee metsien lisäävän henkistä hyvinvointia. Metsien tärkeydestä suomalaisille kertoo myös se, että peräti 96 % haluaisi säilyttää metsät samanlaisina tuleville sukupolville. Vaikka yhä useampi suomalainen asuu kaupungissa, koetaan luonnon olemassaolo tärkeäksi myös urbaanissa ympäristössä; joka toisen kaupunkilaisen mielipaikka sijaitseekin metsä- tai luontoympäristössä. (Rämö 2012, 3-4.)

Metsillä on kautta aikojen ollut monenlaisia merkityksiä suomalaisille, mutta kuten Pauliina Kainulainen (2015, 282) muistuttaa, ei ikivanhaan maailmankatsomukseen perustuva metsäsuhde välttämättä avaudu nyky-suomalaiselle kovin helposti. Kainulaisen mukaan suomalais-ugrilaisen kulttuurin ominaispiirteisiin on kuulunut syvä ja pehmeä luontosuhde, jossa ihmisen ja muiden lajien välillä on melko epähierarkkinen, harmoninen ja kunnioittava suhde. Mikäli luonnon tasapainoa järkytetään tavalla tai toisella, tulee se kostautumaan kaikille, myös ihmisille. Hänen mielestään kärsimmekin nykyään mielen kolonisaatiosta, joka ilmenee esimerkiksi luonnosta vieraantumisenä. Vieraantuminen on tapahtunut asteittain vuosisatojen kuluessa ja siihen ovat vaikuttaneet useat historian vaiheet ja tapahtumat. Esimerkkinä Kainulainen mainitsee kristinuskon saapumisen Suomeen noin tuhat vuotta sitten: kristinusko suhtautui kielteisesti suomalaisten maailmankatsomukseen ja muun muassa pyhiä puita ja lehtoja tuhottiin tuolloin pakanallisina.

Jos kristinuskon tulo Suomeen ravistelikin suomalaisten metsäsuhdetta, niin toisin oli kansallisromantiikan aikaan. Muun muassa Pekka Elo ja Tommi Paalanen (2002, 185) näkevät juuri kansallisromantiikan merkittävänä aikakautena suomalaisen luonto- ja metsäsuhteen sekä siihen perustuvan suomalaisen identiteetin rakentumisen kannalta. Luonto ja metsät nostettiin nautinnan kohteeksi kansallisromantiikassa ja siinä myös korostettiin metsien arvon osaksi perustuvan niiden kauneuteen. Jylhät luonnonmaisemat, karut ja laajat erämaat, olivat nautinnan kohteiden ohella myös suomalaisen mentaliteetin perusrakenteita ja niiden myötä syntyi mielikuva rehellisestä ja luotettavasta kansasta. Hannele Koivunen (1998, 139–149) esittää



kansallisromantiikasta juontuvan myös suomalaiselle luontokokemukselle ominaisen rauhasta ja hiljaisuudesta nauttimisen, joita on yhtäläillä kuvattu suomalaisen mentaliteetin piirteinä. Elo ja Paalanen (2002, 185) jatkavat suomalaisten henkisen suhteen metsään näkyneen myös siinä, kuinka sieltä on haettu lohdutusta: metsä on ollut suomalaisille temppeleitä, josta on haettu rauhaa ja helpotusta ongelmiin.

Toisaalta luonnon ja metsän vaikutuksesta suomalaiseen mentaliteettiin on löydetty myös negatiivisia piirteitä. Heikki Ylikangas (1996, 38–42) esittää, miten joidenkin teoreetikkojen mukaan metsässä eristäytyneenä asuminen on tehnyt meistä epäsosiaalisia ja huonoja tunteiden käsittelijöitä. Tämän tulkinnan mukaan suomalaiset kaipaavat siis yhä edelleen metsään ja sen yksinäisyyteen, pakoon kulttuurin ja sosiaalisen elämän ongelmilta, vaikka kaupungistumisen myötä metsän rooli onkin pienentynyt.

Historiallisen näkökulman lisäksi ihmisen elämäntarina, sukutausta, työ, vapaa-aika ja elinympäristö ovat muutamia esimerkkejä metsäsuhteen rakennuspalikoista. Jukka Mikkonen (2014, 96–100) sanoo kokemuksemme metsästä ja metsissä olevan aina henkilökohtaisia, ja hän muistuttaa suhteen muuttuvan iän myötä. Mikkonen lisää luonnon kokemisen myös olevan aina kulttuurinen tapahtuma, jossa perinne ohjaa pyrkimyksiämme ja tapaamme hahmottaa ympäristöä. Karhunkorva, Kärkkäinen ja Paaskoski (2017, 5-7) muistuttavat myös siitä, että vaikka metsäsuhte onkin yksilöllä ainutlaatuinen ja henkilökohtainen osa identiteettiä, voi tietynlainen metsäsuhte painottua erilaisissa ryhmissä ja yhteisöissä. Esimerkiksi metsäammattilaiset, luontoyrittäjät ja partiolaiset voivat jakaa yhteisiä kokemuksia, käsityksiä ja arvoja, joiden varaan heidän metsäsuhteensa syntyy.

Joidenkin näkemysten mukaan konkreettinen kontakti metsään ei ole välttämätön metsäsuhteelle, koska suhte voi tulla ilmi myös asenteina, mielipiteinä ja arvoina. Juhani Pietarinen (1987, 323–325) onkin esittänyt metsäsuhteen tulevan esille neljänä perusasenteena: utilismina, humanismina, mystisminä ja primitivisminä/ biosentrisminä. *Utilismin* päämääränä on yhteiskunnan ja sen jäsenten mahdollisimman korkea hyvinvointi. Sen lähtökohtia voidaan ajoittaa 1600-luvulle, modernin tieteen syntymisen aikoihin: uuden ajan tieteellisen ajattelun murrosta pidetään usein sysäyksenä modernin hyötykulttuurin syntymiselle. Omistamiseen tähtäävän yksilökeskeisyyden esiintulo

vauhditti utilismin tavoitteita, koska se puolusti jokaisen yksilön luonnollista ja rajoittamatonta oikeutta hankkia omaisuutta sekä etsiä omaa hyötyä. Yhteiskunnan ja yksilön hyvinvointiin päästään lisäämällä tuotantoa jatkuvasti, joten metsäkin nähdään hyödynnettävänä raaka-ainevarastona jonka käyttöön ihmisellä on rajaton oikeus.

Pietarisen mukaan utilismi on vallitseva asenne lähes kaikissa yhteiskunnissa, myös meillä Suomessa. Se myös määrää melko suvereenisti metsiemme kohtalon, mikä taas käytännössä tarkoittaa puun käyttöä teollisuuden raaka-aineena. Pitkälle viedyn utilismin ongelma on kuitenkin se, että ennen pitkää se kääntyy omia tavoitteitaan vastaan. Kärjistäen voidaankin miettiä, mitä on jäljellä hyvinvoinnista ja terveestä, onnellisesta elämästä siinä vaiheessa, kun metsät on tuhottu “hyvinvoinnin lisäämiseksi”. (Pietarinen 1987, 323–325.)

*Humanismin* tavoitteena on Pietarisen mukaan ihmisen täydellistyminen, eli ihmisen henkisten kykyjen jatkuva ja monipuolinen kehittäminen. Täydellistyminen ei kuitenkaan rajoitu pelkkään yksilöön, vaan se koskee koko ihmiskuntaa. Humanismissa luonto nähdäänkin alkeellisena ja vähäarvoisena, täydellistämisen kohteena. Luonto tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia, mutta koska se ei itse pysty kehittymään, tulee ihmisen auttaa sitä käyttämällä noita mahdollisuuksia hyväkseen. Humanismin mukaan luonnon tehtävänä onkin palvella ihmisen kehitystä monipuolisesti. Luonnon tulee turvata ihmisen toimeentulo ja riittävä hyvinvointi, mutta yhtä tärkeää on se, että luonto kehittää ihmisen eettistä ja esteettistä mielenlaatua sekä auttaa tätä saavuttamaan henkisen tasapainon.

Pietarisen mukaan kansallinen herääminen Suomessa ei olisi ollut mahdollista ilman suomalaista ikimetsää, joka edusti jalointa ja alkuvoimaisinta suomalaisuutta. Samaan aikaan kansallisuusaate kuitenkin vaati metsien hyötykäyttöä ja taloudellisen hyvinvoinnin edistämistä, ja tässä tuleekin esille humanistisen asenteen ongelma: miten sovittaa yhteen sivistyksen eri ihanteet ja metsien hyötykäyttö? (Pietarinen 1987, 325–327.)

Siinä missä humanisti uskoo ihmisen rationaalisiin kykyihin ja haluaa lisätä tietoa luonnosta, mystikko korostaa ihmisen henkisyyttä ja jumalallista alkuperää. *Mystismin* tavoitteena on ihmisen ja luonnon ykseyden kokeminen intuition tai muun välittömän

eläytymisen kautta. Mystikko etsii tunnetta siitä, että on yhtä jonkin äärettömän suuren ja voimakkaan kanssa. Mystiikka kiehtoo ihmisiä todennäköisesti pitkälle viedyn utilismin vastapainona ja se voikin toimia henkilökohtaisella tasolla elämän ongelmien ratkaisuun. Maailmanlaajuisten ongelmien ratkaisuun se ei kuitenkaan riitä, vaan niihin tarvitaan rationaalisempia keinoja. (Pietarinen 1987, 327–329.)

Utilistisen ajattelutavan voimistuessa uudella ajalla alkoi sen rinnalla kuulua myös epäilyksiä ihmisen ainutlaatuisuudesta. Biologinen tutkimus kävi nimittäin murtamaan mielikuvaa pysyvistä, hierarkkisesti järjestäytyneistä lajeista ja jatkuvuuden periaate alkoi saada jalansijaa. Tämän periaatteen mukaan luonto muodostaa yhtenäisen, aukottoman ketjun, ja mikäli tämä näkemystapa hyväksytään, hyväksytään myös ajatus jokaisen linkin tarpeellisuudesta ja oikeutus niiden olemassaololle. Näin ollen kyseenalaistetaan myös ihmisen erityisasema luonnonjärjestyksessä. Lajien tasa-arvoisuuden voikin ottaa lähtökohdaksi maailman- ja elämäkatsomukselle ja hyväksyä luonnon itsearvoisuus sen sijaan että pitäisi sitä ihmisen päämäärien välineenä. Jokainen elämänmuoto, niin yksilö kuin lajikin, saa samanlaisen oikeuden olemassaololleen. Tämä johdonmukainen tasa-arvon vaatimuksen toteuttaminen johtaa primitivismiksi kutsuttuun asenteeseen. (Pietarinen 1987, 328–329.)

*Primitivismin* tavoitteena pidetään luonnon itseisarvoisen toiminnan turvaamista. Pentti Linkola on Suomessa tunnetuin primitivismin edustaja ja hänen mukaansa ihmisellä on samat oikeudet kuin muillakin lajeilla, mutta ei yhtään enempää. Ihmisten hyvinvoinnin kasvu tapahtuu kuitenkin luonnon kustannuksella, minkä vuoksi ainoaksi keinoksi jää palaaminen alkeellisiin, eli primitiivisiin, oloihin. Ihmisen on siis luovuttava paljosta: suurimmasta osasta tekniikkaa, tieteen edistämisestä, mukavuuksista, huveista, tasa-arvon ja yksilönvapauden ihanteista sekä paljosta muuta. Primitivismi olisikin varmasti tehokas keino luontoa uhkaaviin ongelmiin, mutta todennäköisesti hyvin harva haluaisi vapaaehtoisesti luopua pitkälle kehitetystä hyvinvoinnista. Pakottamalla taas ei päästä eettisesti kestävään ratkaisuun, ja kuka tai mikä meitä lopulta pakottaisi ja millä keinoilla? Pietarinen toteaaakin, että vaikka primitivismi on eettisesti kunnioitettava asenne, se on lopulta myös täysin epärealistinen. (Pietarinen 1987, 329–330.)

Pietarinen (1987, 330) esittää loppupäätelmässään utilismin uhkaavan metsien olemassaoloa ja ihmisen henkistä kehitystä ja mystismin olevan kiinnostavuudestaan

huolimatta tehoton asenne, koska se ei osoita ratkaisua hyvinvointiin liittyviin kysymyksiin. Primitivismi taas kiistatta pelastaisi metsät ja niiden asukkaat, mutta se kaatuu asenteena omaan mahdottomuuteensa. Humanismi on siis lähimpänä tavoiteltavaa suhdetta luontoon, sillä vaikka siihen sisältyykin paljon samoja ongelmia kuin utilismiin, se ei kuitenkaan sulje silmiään niiltä.

Nämä neljä perusasennetta edustavat yleisiä ja melko kärjistettyjäkin asenteita luontoa ja metsää kohtaan. Pietarinen (1987, 323) itse sanoo, että monivivahteista suhdetta metsään voi yrittää jäsentää etsimällä paitsi asenteiden ‘puhtaita tyyppejä’, mutta myös niiden välimaastoon sijoittuvia asenteita. Halusinkin tuoda nämä neljä asennetta työssäni esille sen vuoksi, että niiden pohjalta on mielestäni helppo käydä pohtimaan omaa asennettaan ja suhdettaan metsään. Todennäköisesti meidän useimpien asenne metsää kohtaan on sekoitus useammasta Pietarisen esittämästä asenteesta; itse ainakin tunnistan omassa asenteessani piirteitä humanismista ja mystismistä, hieman myös primitivismistä. Itse käsitänkin asenteen olevan yksi niistä monista tekijöistä, jotka vaikuttavat henkilökohtaiseen metsäsuhteeseen ja sen muodostumiseen. Useampi ihminen voi jakaa samankaltaisen asenteen metsää kohtaan, mutta jokaisen henkilökohtainen metsäsuhde on ainutlaatuinen. Yrjö Hailan (2004, 38) sanoja lainaten voi todeta, että lopulta *“jokainen ihminen kohtaa metsässä oman metsänsä.”*

Tämän työn tarkoituksena ei ole selvittää sitä millä tavalla metsäsuhde määritellään tai mistä kaikista tekijöistä se koostuu. Edellä esiin tuomillani muutamilla esimerkeillä olen kuitenkin halunnut osoittaa metsäsuhteen olevan erittäin monivivahteinen ja monitasoinen. Lopulta metsäsuhteen käsittely ja sen määrittely ainakin tieteellisessä viitekehyksessä riippuu aina valitusta näkökulmasta ja kontekstista: huomio voidaan kiinnittää mielipiteisiin, historialliseen näkökulmaan tai vaikkapa käytännön tekoihin. En siis näe, että olisi olemassa “oikeaa” tai “väärää” tapaa käsitellä metsäsuhdetta. Tässä tutkimuksessa olen kuitenkin kiinnostunut henkilökohtaisesta metsäsuhteesta ja esteettisen havaitsemisen ja ympäristöherkkyyden merkityksistä sille. Näin ollen kiinnitän huomioni yksilöllisiin aistihavaintoihin ja ainutkertaisiin kokemuksiin, mutta samalla ymmärrän, että metsäsuhteeseen vaikuttaa taustalla myös moni muu tekijä.

## 4 Esteettinen ympäristökasvatus

Ympäristökasvatuksessa koettavana ja tutkittavana oleva ympäristö ei ole jossain muualla, vaan se on koko eletty ympäristö. Tämän vuoksi tutkielmani filosofinen lähtökohta löytyy Arnold Berleantin kokonaisvaltaisesta ajattelusta, jonka mukaan ympäristö on luonto havaittuna ja koettuna. Seuraavaksi esittelen Berleantin sitoutumiseen perustuvaa, kokonaisvaltaista ympäristöestetiikkaa, josta löytyy yhteys tutkielmani keskeiseen käsitteeseen, ympäristöherkkyyteen. Tutustun myös esteettiseen ympäristökasvatukseen sen tavoitteiden ja muutaman mallin kautta.

### 4.1 Sitoutumiseen perustuva ympäristöestetiikka

Kun laajennetaan luonnon käsite sisältämään kaiken, laajennetaan samalla estetiikan käsitettä: havaitseminen on läsnä kaikkialla. Arnold Berleant (1994, 73) esittää, että aivan kaikella, kaikilla, jokaisella paikalla ja tapahtumalla on esteettiset puolensa. Tämä tosin vaatii Berleantin mukaan sen, että kokeminen perustuu tietoisuuteen, aistimellisuuteen ja välittömään merkityksentajuun sekä kokijan sitoutumiseen. Esteettisen puolen tunnistaminen voikin siis laajentaa käsitystämme ympäristöstä yhä edelleen. Sama toimii myös toisin päin, sillä monipuolinen ympäristöön paneutuminen voi vaikuttaa esteettisyyden ymmärtämiseen entistä syvällisemmin. Berleant muistuttaa, että jokaisella ympäristöllä on esteettinen puolensa, olimmepa sitten metsäpolulla tai miljoonakaupungin kadulla. Tämän ymmärrettyämme esteettinen tietoisuutemme laajenee, sillä kun jokaisella *asialla* on esteettinen puolensa, niin silloin on myös jokaisella *kokemuksella* jokaisesta asiasta. Asiathan ovat olemassa meille kokemuksemme kautta ja esteettinen ulottuvuus on erottamaton osa kaikkea kokemaamme.

Olemme yhtä ympäristömme kanssa, erottamaton osa sen prosesseja. Perinteinen käsitys estetiikasta joutuukin vaikeuksiin tämän näkökulman kanssa, koska se perustaa esteettisen arvostamisen tarkastelijan vastaanottavan ja tutkivan asenteen varaan. Tällainen asenne toki sopii tarkastelijalle, mutta ei luonnolle, koska mikään - edes tarkastelija - ei voi olla syrjässä tai immuuni vaikutuksille. Tämän seurauksena on

Berleantin (1994, 74) mukaan joko suhtauduttava ympäristön estetiikkaan viihteellisenä, taiteesta erossa pidettävänä arvoitusleikkinä tai sitten nähdä luonnon ja taiteen arvon ymmärtäminen oleellisesti samanlaisena. Viimeksi mainittu vaihtoehto pakottaa meidät hylkäämään perinteisen estetiikan ja korvaamaan sen sitoutumisen estetiikalla, jossa taide ja luonto sovitetaan saman käsitteellisen kehyksen sisään. Sitoutumisen estetiikka sopii Berleantin mielestä erityisen hyvin ympäristöestetiikalle, koska siinä jatkuva sitoutuminen luontoon korvaa matkan päästä tapahtuvan esineen tai tapahtuman arvioinnin ja arvostuksen.

Kokonaisvaltainen ympäristöestetiikka vaikuttaa siis estetiikan teoriaan ja lisäksi se auttaa ymmärtämään havaitsemisen ja ajattelun sosiaalista kehystä. Kun esteettistä kokemista tapahtuu kaikessa ja kaikkialla, sen sijaan että se olisi sidottu vaikkapa museon seinien sisään, avautuu siinä myös aivan uudenlainen sosiaalinen aspekti: kaikesta inhimillisestä kanssakäymisestä tulee estetiikan kannalta yhtä kiinnostavaa. Berleant muistuttaa ympäristöestetiikan olevan kiinnostunut niistä olosuhteista, joissa ihmiset osallistuvat kokonaisvaltaiseen tilanteeseen. Sitoutumiseen perustuva ympäristöestetiikka edellyttää myös poliittisia muutoksia ja siirtymistä hierarkkisista rakenteista kohti sellaista yhteisöä, jossa ihmiset sitoutuvat vapaasta tahdostaan yleishyödyllisiin päämääriin. Tämä voi kuulostaa siltä, että estetiikkaa käytetään pakokeinona todellisesta maailmasta, mutta Berleant vakuuttaa asian olevan juuri päinvastoin: hänen mukaansa estetiikka nimenomaan toimii oppaana ja johtaa meidän tuohon todelliseen maailmaan. (Berleant 1994, 74–75.)

Esteettisen sitoutumisen ympäristöön voidaan yksinkertaisimmillaan ajatella tarkoittavan ympäristön esteettistä havaitsemista ja kokemista. Tämä vaatii Berleantin mukaan moniaistista osallistumista, sillä ympäristöön täysin sitoutuneelle esteettinen tekijä on aina läsnä. Berleant korostaakin, ettei esteettistä kokemista voi pitää pelkästään ajattomana ja fyysisenä tuntemuksena, vaan se on aina tilannesidonnainen ja olosuhteiden muokkaama. Olemme osa kulttuurista ympäristöä ja näin ollen esteettiset havaintomme ovat kulttuurin tuotteita. Berleantin näkemystä voikin pitää merkittävänä sen takia, että hänen mielestään ympäristön esteettinen kokeminen on aina sosiaalista. (Forss, 2007, 54.)

## 4.2 Ympäristökasvatuksen malleja

Erilaisia tulkintoja ja malleja ympäristökasvatuksesta löytyy runsaasti, mutta ne ovat lopulta hyvin lähellä toisiaan ja kyse on lähinnä painotuseroista. Vaikka sanavalinnat ja painotukset eroavat teorioiden välillä, on tavoite kuitenkin ympäristökasvatuksessa aina sama, eli ympäristön ja ihmisen hyvinvointi. Ympäristökasvatuksessa ei ole yhtä ainoaa oikeaa toimintamallia, mikä antaa kasvattajalle vapauden käyttää omaa luovuuttaan ja aiempaa kokemustaan aiheen parista. Toisaalta mallit helpottavat pitkäjänteisen kasvatustyön tekemistä muun muassa koulussa hahmottamalla tavoitteita ja syy-seuraussuhteita.

Suomen kielessä kestävän kehityksen kasvatus (*sustainable development education*) ja ympäristökasvatus (*environmental education*) ovat rinnakkaiset käsitteet ja konteksti määrittääkin sen, kumpaa käsitettä kannattaa käyttää. Silloin kun halutaan painottaa erityisesti kestävän kehityksen ekologista ulottuvuutta, puhutaan ympäristökasvatuksesta. Suomen ympäristökasvatuksen seura määrittelee ympäristökasvatuksen sellaiseksi elinikäistä oppimisprosessia tukevaksi toiminnaksi, jossa yksilöiden ja yhteisöjen arvot, tiedot, taidot sekä tavat toimia muuttuvat kestävän kehityksen mukaisiksi. (Suomen ympäristökasvatuksen seura, 2011.) Liisa Suomelan ja Sirpa Tanin (2004, 55- 57) mukaan ympäristökasvatuksessa tutkitaan ihmisen ja maailman suhdetta ja sitä miten ympäristö käsitetään. Heidän mukaansa ympäristökasvatuksen tulisikin olla kokonaisvaltaista, jolloin siinä otettaisiin huomioon yksilön kokemus, ympäristön sosiaalisesti muodostuneet merkitykset sekä ympäristö fyysisenä objektina.

Ympäristökasvatuksen taustalla on perinteisesti vaikuttanut vahva painotus luonnontieteisiin. Leena Vilkan (2007, 127–128) mielestä meitä opetetaan tulkitsemaan luontoa biologisesti ja esimerkiksi metsässä liikkuessamme pyrimme usein ensisijaisesti tunnistamaan eri kasvi- ja eläinlajeja. Ihmisinä meille on tärkeää nimetä lajeja, mutta luonto ei itse nimeä, luokittele tai lajittele itseään. Ilman biologista kasvatusta ja koulutusta tulkitsisimme luontoa Vilkan mukaan esteettisesti aistien, havaintojen ja kokemusten kautta. Myös Pauline von Bonsdorff (2007, 37) pitää luontoa pelkän luonnontieteen näkökulmasta ymmärtävää näkökulmaa arveluttavana, koska

silloin vaarana on unohtaa maisemien ja luonnon kulttuuriset ja eksistentiaaliset arvot sekä ihmistä ja ympäristöä yhdistävät siteet.

Jukka Mikkonen (2014, 96–98) myöntää, että vaikka tieto onkin tärkeää esimerkiksi luonnonobjektien identifioimisessa, on ajankohtainen, täsmällinen luonnontieteellinen tutkimustieto usein liian kaukana tavallisen ihmisen luontokokemuksista ja elämismaailmasta. Ja vaikka tietoa olisikin, on luonnonobjektin tunnistamisesta pitkä matka luonnonympäristön esteettiseen arvostamiseen. Tieteellinen ja esteettinen asenne nimittäin ovat lähestulkoon vastakohtia toisilleen, sillä siinä missä tiede etsii lakeja ja säännönmukaisuuksia, on esteettinen mieli vapaa kulkemaan. Mikkonen muistuttaa esteettisen luontokokemuksen keskiössä olevan havainto ja yksittäinen, kun taas tieteellisen tutkimuksen ytimeistä löytyvät osittain näkymättömät syyt ja yleinen. (Mikkonen 2014, 99.)

Toisaalta Ronald Hepburn (2002, 30) on muistuttanut, että silloinkin kun meiltä löytyy tieteellistä tietoa ympäristöstä, voimme lisäksi rohkaista tunnepitoisempia kohtaamistapoja. Erilaiset taustatiedot ja arvot liittyvät ympäristön kokemiseen, mutta niiden asettaminen hierarkkiseen paremmuusjärjestykseen ei ole yleensä tarpeellista. Tämä onkin mielestäni keskeinen havainto myös esteettisen ympäristökasvatuksen kontekstissa. Vaikka olenkin tässä tutkielmassa kiinnostunut nimenomaan ympäristöestetiikan “epätieteellisestä” suuntauksesta, en lainkaan väheksy tieteellisen tiedon osuutta luonnon kokemisessa ja havainnoimisessa. Luonnossa liikkeessaan on tärkeää jo oman turvallisuudenkin vuoksi tuntea esimerkiksi myrkylliset kasvit ja osata tulkita esimerkiksi säätilojen muutoksia. Tieteellisen tiedon ja esteettisen kokemisen välille ei kannatakaan luoda turhaa vastakkainasettelua, vaan mieluummin löytää kompromissi. Arto Haapala ja Ukri Pulliainen (1998, 138) ovat mielestäni löytäneet hyvän tasapainon näkemysten välille:

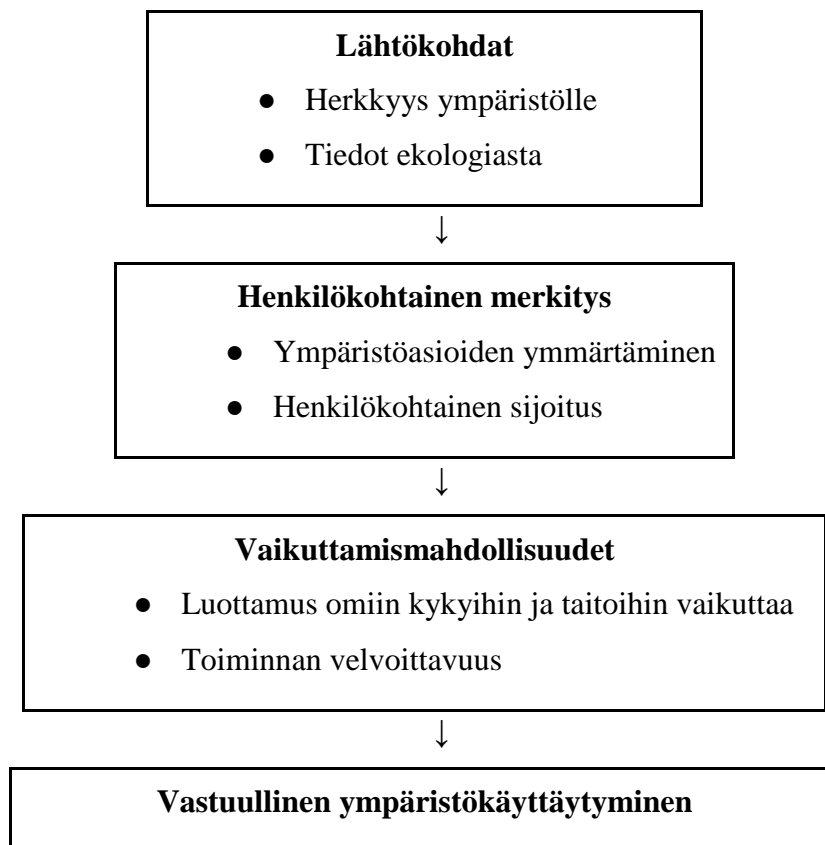
*”Ehkä luonnon esteettinen kokeminen pitäisi lopulta analysoida siten, että tapauskohtaisesti katsotaan tiedon merkitys. On tilanteita, joissa luonnontieteelliset faktat auttavat esteettisen kokemuksen syntyä: ylevän kokemuksemme tähtitaivaasta tai vuoristosta syventyy, kun saamme jonkinlaisen käsityksen siitä inhimillisesti katsoen suunnattoman pitkältä ajasta, joka niiden syntymiseen liittyy. Toisaalta voimme kuitenkin osoittaa tapauksia, joissa luonnontieteellisen tiedon merkitys on vähäinen tai puuttuu kokonaan:*



*pilvimuodostelmista ja taivaan sinisyydestä tai kesäisen lehdon vihreän eri sävyistä nauttiminen ei edellytä meteorologisia tai ekologisia tietoja. Nonkognitivismi ja kognitivismi ovat selityksiä erityyppisistä ja erilaisiin tilanteisiin liittyvistä esteettisistä kokemuksista.”*

### 4.3 Kohti ympäristöherkkyyttä

Luonnontieteellistä tietoa on perinteisesti pidetty ympäristökasvatuksen keskeisenä tekijänä, mutta Harold Hungerford ja Trudi Volk (1990, 9) huomauttavat, ettei luonnontieteellisen tiedon määrän ole havaittu automaattisesti johtavan ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen. Hungerford ja Volk ovatkin laatineet vastuullisen ympäristökäyttäytymisen mallin (kuvio 1) ympäristökasvatuksen avuksi.



KUVIO 1. Vastuullisen ympäristökäyttäytymisen malli. Käpylän (1994) luonnos ympäristökäyttäytymisen kokonaisuksi, joka perustuu Hungerfordin & Volkin (1990) vastuullisen ympäristökasvatuksen malliin.

Käpylä (1994, 12–14) toteaa mallin lähtökohtien olevan ehtona koko prosessin käynnistymiselle. Tärkeimpänä tekijänä Hungerfordin ja Volkin mallissa on herkkyys ympäristölle ja siihen tulisi kiinnittää erityistä huomiota niin, että ympäristökasvatuksen painopistettä muutettaisiin tunne-elämään vaikuttamisen suuntaan. Avain empaattisen ja arvostavan luontosuhteen kehittymiselle on herkkyys ympäristölle. Tämän herkkyyden muodostumiseen vaikuttavat ennen kaikkea positiiviset luontokokemukset.

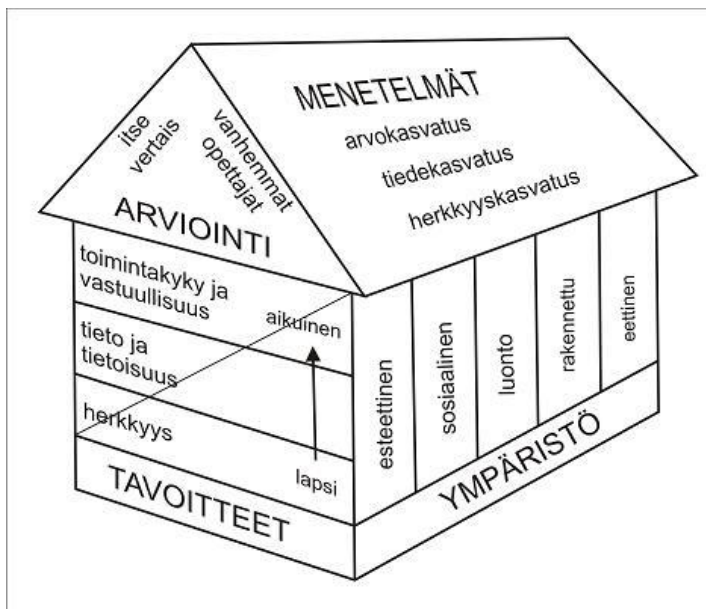
Ympäristöherkkyyden ja ekologisen tietopohjan yhdistyessä ihmiselle syntyy henkilökohtainen merkitys luonnosta. Henkilökohtaisen merkityksen omaava ihminen pitää ympäristöä tärkeänä ja on näin myös valmis näkemään vaivaa sen hyvinvoinnin eteen. Vastuullinen ympäristökäyttäytyminen lisääntyy, kun ihminen tuntee konkreettisesti voivansa vaikuttaa asioihin ja tunnistaa omat taitonsa. Tämä puolestaan lisää itsetuntoa, yhteisöllisyyden tunnetta sekä halua ja sisäistä motivaatiota vastuulliseen toimintaan. Tunteminen, tietäminen, tahtominen ja toiminta ovat myös vastuullisen ympäristökäyttäytymisen osatekijöitä. (Käpylä 1994, 12–14.) Mallinsa perusteella Hungerford ja Volk ovatkin laatineet luettelon ympäristökasvatuksen sisällöistä:

- herkkyys ympäristölle
- ekologian perusteet
- syvällinen tieto ympäristöongelmista
- ympäristöongelmien analysointi- ja tutkimustaidot
- yhteiskunnallisen vaikuttamisen taidot
- tarve toimia vastuullisesti

Hannele Cantell ja Sanna Koskinen (2004, 61–62) tulkitsevat Hungerfordin ja Volkin mallia niin, että lapsuuden positiiviset luontokokemukset vaikuttavat ympäristön empaattisen suhtautumisen syntyyn. Henkilökohtaisen merkityksen muuttajat ovatkin ratkaisevia ympäristövastuullisen käyttäytymisen muodostumisessa. Voimaantuminen voidaan nähdä Hungerfordin ja Volkin mallissa ympäristökasvatuksen ytimenä, sillä sen avulla ihmiselle syntyy tunne, että hänen teoillaan ja toiminnallaan on merkitystä. Kun

ihminen luottaa oman toimintansa vaikutukseen, syntyy hänelle halu toimia ympäristövastuullisesti.

Eila Jeronen ja Marjatta Kaikkonen (2001) ovat puolestaan luoneet ympäristökasvatuksen avuksi ns. talomallin (kuvio 2). Tämä malli eroaa monista muista ympäristökasvatuksen malleista siinä, että se tarkastelee tavoitteiden kohdalla myös kasvatettavan ikää. Talomallin teoreettinen tausta muodostuu behavioristisesta, kognitiivisesta ja konstruktivistisesta tiedonkäsittelystä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että oppiminen on kokemukseen perustuvaa. Kokemusten toistuessa ja kytkeytyessä toisiinsa syntyy reaktio, josta seuraa tietynlainen käyttäytyminen ja ihmisen kyky ajatella kehittyy. Tiedon ja oppimisen yhteys on tilannesidonnainen, mikä tarkoittaa tunteiden ja ympäristön vaikutusten huomioimista oppimisessa.



KUVIO 2. Jeronen & Kaikkonen (2001, 26) talomallia mukailien

Mallin keskeisimpänä tavoitteena on kehittää ympäristöherkkyttä lapsuudessa, jotta se muodostaisi pohjan ympäristövastuulliselle käyttäytymiselle myöhemmälläkin iällä. Ikä ja kerätyt (luonto-)kokemukset lisäävät ihmisen tietoisuutta ja vastuullisuutta luontoa kohtaan. Ympäristöherkyydestä rakentuu ympäristökasvatuksen kivijalka, joka kasvaa valmiiksi taloksi iän myötä. Myös talon katolla olevia menetelmiä painotetaan kasvatettavan iän mukaan. Talomallissa ympäristökasvatuksen opetusmuodot etenevät

herkkyyskasvatuksesta tiedekasvatuksen kautta kohti arvokasvatusta. (Jeronen & Kaikkonen 2001, 25–27.)

Jeronen ja Kaikkonen (2001, 27) muistuttavat onnistuneen ympäristökasvatuksen edellyttävän tietoa ja toimintaa paitsi luonnonympäristössä myös rakennetussa, sosiaalisessa, esteettisessä kuin eettisessäkin ympäristössä. Eri aisteihin ja havaintoihin perustuvat kokemukset erilaisissa ympäristöissä ovat olennaisia uuden oppimiselle ja tiedon rakentumiselle.

Mitä molemmissa edellä esiteltyissä malleissa keskeisenä tekijänä pidetty ympäristöherkkyys oikein tarkoittaa? Riitta Wahlström (1997, 3-6) esittää ympäristöherkkyuden muodostuvan empaattisesta kyvystä aistia ja havainnoida ympäristöä. Ympäristöherkkyydellä tarkoitetaan Wahlströmin mukaan ihmisen kokemusten ja aistihavaintojen pohjalta luomaa tunnepitoista suhdetta ympäristön kanssa. Positiiviset tunnekokemukset ovat tässä keskeisessä roolissa, koska ne johtavat hoivaamiseen ja huolenpitoon. Lähiympäristöstä saadut myönteiset kokemukset kasvattavat vastuullisuutta sitä kohtaan. Ympäristöherkkyuden syntyminen vaatiikin Wahlströmin mukaan lähes poikkeuksetta ulkona tapahtuvaa toimintaa sekä ympäristön herkkää huomioimista ja aistimista.

Ympäristöherkkyys on Wahlströmin (1997, 5-6) mukaan suorassa yhteydessä ekofilosofiaan eli ihmisen eettisesti kestävään suhtautumiseen luontoa kohtaan. Tämän takia onkin Wahlströmin mielestä tärkeää edistää esteettistä mielihyvää ja henkistä hyvinvointia tuottavien luontokokemusten mahdollisuutta, koska syvälliset kokemukset auttavat ihmistä kehittämään voimakkaan kiintymyssuhteen sekä kunnioittavan ja hoivaavan asenteen luontoa kohtaan. Niiden kautta ihmiselle avautuu näkymä luonnon pyhyteen ja ne opettavat ihmisen ymmärtämään osansa luonnon kokonaisuudessa.

Hannele Cantell ja Sanna Koskinen (2004, 64) sanovat ympäristöherkkyuden kehittymisen varhaislapsuudessa olevan yhden keskeisimmistä tavoitteista ekologisen kestäväen kehityksen kasvatuksessa. Tutkimuksissa on havaittu lasten ilmaisevan ympäristöherkkyytään luontoon kohdistuvina iloine, suruina ja huolen tunteina. Iloa tuottavat muun muassa luonnon elementit ja niiden havainnoiminen, ikäviä tunteita puolestaan synnyttävät esimerkiksi luonnon saastuminen ja eliöiden tappaminen.

Aikuisilla puolestaan korostuvat Jerosen ja Kaikkosen (2001, 29–30) mukaan empatian, ympäristön kunnioittamisen, vastuullisuuden ja eri-ikäisten yhdessä toimimisen näkökulmat.

Wahlström (1997, 5) muistuttaa ympäristöherkkyyden olevan taito, jota jokainen voi kehittää aktiivisen havainnoinnin keinoin. Ympäristösuhteen vahvistamiseksi oma lähiympäristö ja nykyisyys ovat tärkeimpiä havainnointikohteita, sillä oman lähiympäristön merkityksen ymmärtäminen on pohjana globaalin ajattelutavan kehittymiselle. Havainnoimalla ihminen muodostaa kuvan siitä, millaisessa ympäristössä hän elää ja kuinka hän sen kokee. Ihmiset kulkevat tottumuksesta samoja reittejä päivästä toiseen eivätkä huomaa, mitä ympärillä tapahtuu tai miltä ympäristö näyttää. Vasta siinä vaiheessa kun ympäristössä tapahtuu muutos, havahdutaan katsomaan maisemaa. Esimerkiksi metsäalueen usein havaitsee vasta sitten, kun se on hakattu.

Arnold Berleant nostaa esille sitoutumiseen perustuvassa ympäristöestetiikassaan moniaistisen ympäristön havaitsemisen ja kokemisen - eli ne samat tekijät, joista ympäristöherkkyys rakentuu ja joilla sitä kehitetään. Herkkä suhtautuminen ympäristöön voi parhaimmassa tapauksessa johtaa vastuulliseen ja hyvinvoivaan luontosuhteeseen. Tästä jatkankin pohtimaan mitä esteettinen metsäkasvatus - eli metsässä tapahtuva esteettinen ympäristökasvatus - voi esimerkiksi olla ja millä tavalla se voi olla hyödyllinen metsäsuhteelle.

## 5 Esteettinen metsäkasvatus

*“Arkkityyppinä metsä on kutakuinkin niin lähellä perimmäisyyttä kuin voimme kokea fenomenalisessa kokemuksessa. Se tuo luonnonhistorian ulottuville: valtavan näyttämön jolla versotaan, ollaan nupulla, puhjetaan lehteen, kukitaan, kannetaan hedelmää, kuollaan, annetaan elämän jatkoa. Minä hämmästelen metsän olemassaoloa, sitä että se on spontaanisti syntynyt. Marsissa tai Saturnuksessa ei ole metsiä, eikä muuallakaan aurinkokunnassamme, ehkäpä ei koko galaksissammekaan. Mutta Maan metsät ovat kiistatta olemassa. Kourallisessa metsän humusta on enemmän toiminnallista organisaatiota,*

*enemmän geneettistä historiaa kuin koko muussa universumissa, sikäli kuin tiedämme.”*

- Holmes Rolston (2003, 47)

Olen edellä selvittänyt ympäristöherkkyyden tarkoittavan empaattista kykyä aistia ja havainnoida ympäristöä ja näiden kokemusten perusteella syntyvää tunnepitoista suhdetta ympäristön kanssa. Seuraavaksi käyn tarkastelemaan sitä, millä tavalla ihminen käytännössä aistii ja havaitsee ympäristöään. Annan myös muutamia esimerkkejä siitä, millä tavalla esteettisiä havaintoja voi harjoittaa ympäristökasvatuksessa; puhun näistä esimerkeistä herkkyysharjoituksina. Pohdin myös sitä, millä tavalla esteettiset kokemukset voivat vahvistaa metsäsuhteen luomista ja sen vahvistumista.

## 5.1 Aistien metsä

Lähden liikkeelle siitä oletuksesta, että luontokokemus ja sen myötä ympäristöherkkyys voi syntyä ja kehittyä vain menemällä metsään ja aistimalla metsä henkilökohtaisesti. Aarne Kinnunen (1981, 48) sanoo havainnoijan olevan metsässä suunnattoman rikkauden keskellä, sillä sieltä löytyy äärettömästi erilaisia luonnonobjekteja ja prosesseja. Yrjö Sepänmaa (2003, 13) on kuvaillut, kuinka tuntoaisti kertoo maaperän muodoista, kovuudesta ja kasvipeitteestä jalkojemme alla, hajuaisti välittää maaperän ja kasvien tuoksut, kuulo tuulen huminan ja linnunlaulun, makuaisti marjojen maun, ja katse kiinnittyy helposti metsän eri elementteihin sekä sen eläimiin. Myös Holmes Rolstonin (2003, 37) mielestä ihmisen on kohdattava metsä itse menemällä sinne konkreettisesti, koska *“metsän kauneus todellistuu vain kokevan ihmisen kautta”*. Vain ihminen voi Rolstonin mukaan saavuttaa aistiensa kautta metsässä kauneuden tunnun, joka on yhteydessä sen muotoon, eheyteen, vanhuuteen ja arvoon.

Marko Leppänen ja Adela Pajunen (2017, 17) sanovat luontoyhteyden olevan helpompi rakentaa tietoisien havainnoinnin ja maisemien ja paikkojen tunnustelemisen kautta: luonto tarjoaa läsnäolon tilan, kun herkistämme aistimme. Esteettisessä havaitsemisessa keskeistä onkin tarkoituksellinen keskittyminen havaittaviin ominaisuuksiin. Aistit ovat tässä keskeisessä roolissa, sillä ne sekä vastaanottavat että muovaavat aistiärsykeitämme. Berleant (1994, 76) muistuttaa, että kyseessä ei ole pelkkä

aivofysiologinen tai psykologinen ilmiö, vaan kyseessä on tietoisien kokijan sitoutuminen osaksi ympäristökokonaisuutta. Yksinkertaisimmillaan havaitseminen on pelkkää aistimellista tietoisuutta, mikä on edellytys kaikelle muulle.

Aistit jaotellaan usein lähi- ja kaukoasteihin käytännöllisistä syistä. Autosentriset lähiaistit, eli tunto-, maku- ja hajuaisti, linkittyvät merkittävästi tunteisiin ja ne saavatkin herkästi ihmisen muistot liikkeelle. Nämä aistit myös auttavat meitä pitkälti pärjäämään elämämme ensimmäisinä kuukausina. Allosentrisiin kaukoasteihin kuuluvat näkö- ja kuuloaisti puolestaan liittyvät älyyn ja ne vaikuttavat ymmärtämiseen ja järjeistämiseen. Näköä ja kuuloa on pidetty filosofiassa aina Platonista asti esteettisinä aisteina, koska ne sallivat häiriintymättömän keskittymisen, mikä on liitetty ideaalin kauneuden ajatukseen. (Berleant 1994, 75–77.)

Emily Brady (2003, 134) sanoo luonnossa havaitseminen alkavan yleensä juuri näköaistilla. Näköaisti onkin hallitsevin aisti ympäristön ja luonnon havainnoimisessa, sillä ihminen saa arviolta yli 80 % tiedostaan ympäröivästä maailmasta juuri näkemällä. Näköaistinsa kautta ihminen havaitsee luonnosta muotoja, värejä, valoa ja varjoja, joiden kautta hän tekee päätelmiä myös säästä ja vuorokauden- ja vuodenaajoista (Virtanen 2000, 32–33). Näkökykyyn vaikuttavat niin ihmisen fysiologiset kyvyt kuin hänen sosiaalinen ja kulttuurinen taustansakin. Näköaistin tarkkuudessa on myös kyse harjaantumisesta: metsässä kokenut sienestäjä löytää harjaantuneen havainnointikykynsä avulla sienet nopeammin kuin vasta sienestyksen aloittanut henkilö. (Kivelä 2006, 30–31.)

Metsä tarjoaa loputtomasti näkökykyyn liittyviä herkkyysharjoituksia. Jo yksin vuoden- ja vuorokaudenaikojen sekä sään vaihtelu antaa mahdollisuuden tarkastella metsää ja sen lukemattomia yksityiskohtia monella tavalla. Ympäristökasvatuksessa kannattaa ottaa huomioon kasvatettavien ikä ja heidän kykynsä havaintojen tekemiseen: pienimpien lasten kanssa voi keskittyä vaikka etsimään metsästä eri värejä ja muotoja, vanhemmilta lapsilta voi taas kysyä, kuinka monta koivua tai erilaista havupuuta he näkevät ympärillään. Näin myös kartutetaan pikkuhiljaa lasten tietoja ja ymmärrystä metsäluonnosta hyvin käytännönläheisellä tavalla. Yhtälailta aikuinenkin voi tietoisesti keskittyä etsimään metsästä ennalta määrittelemiään asioita tietyn aistin avulla; se on myös oiva tapa haastaa ja kehittää omaa ympäristöherkkyyttään.

Kuuloaisti on näköaistin ohessa yksi keskeisimmistä aisteista ympäristön ja luonnon esteettisessä kokemisessa. Bradyn (2003, 124–125) mukaan luonnon äänien arvostus perustuu usein niiden ennalta-arvaamattomuuteen. Ääniä ei välttämättä edes tiedosta ennen kuin ne herättävät kokijan huomion ja jopa yllättävät kokijansa. Ennalta-arvaamattomuuden lisäksi luonnon äänien esteettisessä kokemisessa ominaista on Bradyn mukaan toiseuden kokeminen: luonnon äänien ihailu perustuukin usein siihen, että ne ovat niin erilaisia kuin ihmisen tuottamat äänet. Yleisimpiä luonnon ääniä ovat lintujen äänet, joita ihmiset usein vertaavat jopa musiikkiin niiden kauniiden melodioiden vuoksi.

Metsän hiljaisuus ja sen ”kuunteleminen” on paitsi yksi vaikuttavimmista luontoelämyksistä, myös yksi hienoimmista herkkyysharjoituksista. Hiljaiseksi kokemassaan metsässä kannattaa pysähtyä, sulkea silmänsä ja käydä kuuntelemaan hiljaisuutta. Pian huomaakin, että hiljaisuudessa kuuluu paljon erilaisia ääniä: tuulen huminaa, puiden narinaa, lintujen laulua, liikenteen hurinaa kaukaisuudessa. Hiljaisuuteen havahtuu mielestäni erityisellä tavalla talvisessa metsässä, kun oman sydämen syke ja lumen narskuminen askelten alla ovat voimakkaimpina kuuluvat äänet.

Kuten Outi Ampuja (2014, 262–271) huomauttaa, ei luonnon hiljaisuudesta puhuttaessa ole yleensä kyse täydellisen äänettömästä ympäristöstä, vaan luonnon omien äänien muodostamasta ääniympäristöstä. Ampuja täsmentääkin, että hiljaisuus luonnossa viittaa luonnon omien äänien vaimentumiseen, ei niiden kuulumattomuuteen. Luonnon hiljaisuuden miellyttävyyys rakentuu vaimentuneiden luonnon äänien lisäksi myös muiden, häiritsevien ja rauhattomuutta aiheuttavien äänien poissaolosta. Tämä onkin itselleni yksi tärkeimmistä syistä mennä metsään ja yksi oman metsäsuhteeni kulmakivistä. Olen huomannut metsän hiljaisuuden rauhoittavan minua niin fyysisesti kuin henkisesti ja juuri tämän takia palaan metsästä aina virkistäytyneenä. Allekirjoitan Ranniston (2007, 29–30) väitteen siitä, että luonnon hiljaisuus rauhoittaa ihmistä ja voi olla luonteeltaan hyvin terapeuttista.

Haju- ja makuaisti ovat jääneet selvästi näkö- ja kuuuloaisteja vähemmälle huomiolle esteettisissä havainnoissa. Emily Brady (2005, 177–178) kuitenkin puolustaa hajujen ja makujen osuutta ja toteaa, että myös niissä on erotettavissa esteettisiä ominaisuuksia.



Haju- ja makuaisti ovat tärkeitä muun muassa siksi, että ne ohjaavat meitä ympäristössämme ja auttavat meitä paitsi ymmärtämään ympäristöämme, myös löytämään siitä merkityksiä. Hajujen ja makujen väheksyntä estetiikan perinteessä johtuu Bradyn mukaan niiden kytkeytymisestä ruumiin toimintoihin ja niin kutsuttuihin alempiin nautintoihin. Vaikka ruumiiseen ja ruumiillisuuteen kiinnitetäänkin enemmän huomiota fenomenologien ja postmodernien ajattelijoiden toimesta, on haju- ja makuaisteja kohtaan edelleen olemassa paljon ennakkoluuloja. (Brady 2005, 179–180.)

Bradyn (2003, 126–127) mielestä erityisesti hajuista voidaan löytää niin kestoja, monimutkaisuutta kuin rakenteitakin, ja näin hajutapahtumat voivat olla esteettisen arvottamisen kohteita. Voimme haistaa esimerkiksi mäntymetsän, johon liittyy muitakin kuin vain männystä peräisin olevia hajuja. Toisaalta pystymme myös erittelemään siellä esiintyviä hajuja, kuten turpeen, lahoavien puiden tai eläinten ulosteiden hajuja ja käsittelemään niitä yksittäisinä. Äänien tavoin hajut tulevat ja menevät; voimme kulkea niiden ohitse tai tuuli kuljettaa ne sattumalta kohdallemme. Luonnossa myös makuaistin kautta havaitut kohteet voivat tulla esteettisesti tulkituiksi, vaikka niiden rooli on usein muita pienempi. Brady muistuttaa, että etenkin pohjoismaisessa kulttuurissa marjastamiseen ja sienestämiseen liittyvissä aktiviteeteissä makuaistin kautta havainnoidut kohteet tulevat usein instrumentaalisen arvostamisen lisäksi tulkituiksi myös esteettisesti.

Koska haju- ja makuaistit ovat jääneet vähemmälle huomiolle ja olleet suorastaan väheksytyjä, tulisi niitä Bradyn (2005, 189–191) mielestä kehittää. Tämän vuoksi hän kehottaakin opettelemaan erilaisten hajujen ja niiden yhdistelmien tunnistamista sekä kehittämään hajuihin ja makuihin liittyvää käsitteistöä. Tämän taidon seurauksena voikin syntyä mahdollisuus saavuttaa intiimimpiä esteettisiä kokemuksia jokapäiväisessä ympäristössämme ja parhaimmassa tapauksessa löytää siitä myös suurempaa merkityksellisyyttä. Olen Bradyn kanssa samaa mieltä siitä, että haju- ja makuaisteja kannattaa harjoittaa entistä enemmän. Näitä aistikokemuksia voi erityisesti lasten olla vaikea ilmaista sanallisesti, mutta alkuun riittääkin se, että haju tai maku voi olla joko hyvä tai paha. Vanha sanonta siitä, ettei makuasioista kannata kiistellä on hyvä pitää mielessään myös metsässä. Lapsilla makuaisti kehittyy melko hitaasti ja se, mikä ensimmäisellä kerralla maistuu ”pahalta” voi useamman maistelukerran jälkeen alkaakin miellyttää. Jokaisen ainutlaatuisista kokemuksesta tulee kunnioittaa myös siinä,

ettei ketään pakoteta haistamaan tai maistamaan mitään, sillä pakottamisella ei ainakaan jätetä positiivista muistoa metsäkäynnistä. Makujen kanssa on lisäksi tiedettävä mitä maistaa, ettei vahingossa altista itseään myrkyille ja varsinkin lapsille on painotettava sitä, että mitään sellaista mitä ei tunne aivan varmasti, ei ikinä saa syödä.

Haju- ja makuaistien tapaan myös tuntoaisti on saanut yllättävän vähän huomiota ympäristön esteettisen kokemisen tulkinnoissa. Tuntoaisti on kuitenkin oleellinen esimerkiksi sää- ja ilmatilojen kokemisessa ja näin ollen sillä on merkitystä luonnossa tapahtuvien esteettisten kokemusten miellyttävyyden kannalta. Brady (2003, 126) on korostanut tuntoaistin merkitystä luonnon esteettisessä kokemisessa ja hänen mukaansa tuntoaisti onkin kaikkein intiimein tapa tutkia luontoa. Tuntoaistia kutsutaan haptiseksi eli ihon kosketukseen perustuvaksi aistiksi, jota käyttämällä saamme tietoa siitä, miltä maailma tuntuu ja minkälainen sen tekstuuri on. Siinä etäisyys kohteen ja kokijan välillä on käytännössä olematon, sillä kokemuksessa kohde on samalla kosketuksessa kokijaan. Tuntoaistia käyttäessään kokija onkin ruumiillisessa yhteydessä maailman ja ympäristön kanssa kehon eri osien kautta. Anne Virtanen (2000, 32–35) toteaaakin tuntoaistin merkityksen esteettisissä kokemuksissa tulevan esiin asioiden todeksi uskomisessa: esimerkiksi laittamalla varpaat veteen voidaan todeta veden todellinen lämpötila.

Luonnon esteettisen kokemisen kannalta liikeaisti eli kinestesia tulee selkeimmin esiin silloin kun arvioidaan ympäristössä liikkumisen helppoutta tai vaikeutta. Hieman yllättäen vaikeakulkuinen ympäristö ei automaattisesti tarkoita epämiellyttävää esteettistä kokemusta, sillä metsien ja koskemattoman luonnon estetiikkaa tarkastelevissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että vaikeakulkuisuus ja siihen liittyvä fyysinen ja henkinen rasitus voivat merkitä myös esteettisesti miellyttävää kokemusta (mm. Sepänmaa 2003, 15.) Uimonen (2003, 28–30) muistuttaa, että vaikka liikkuminen aistitaan kehollisesti, sen esteettinen arvioiminen riippuu myös sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä. Tästä löytyykin selitys myös sille, miksi raskas taivaltaminen koetaan esteettisesti miellyttäväksi: erämaassa vaeltamiseen liittyvä fyysinen ja henkinen rasitus ovat pitkälti kulttuurisia konstruktioita.

Myös Holmes Rolston muistuttaa metsässä liikkumisen fyysisten tunteiden ja haasteiden olevan osa metsän esteettistä kokemista. Metsässä kulkiessaan ihminen ei tarkkaile aisteillaan vain luontoa, vaan myös itseään ja omia tarpeitaan: olisiko jo aika

levätä ja syödä, mikä olisi paras reitti kulkea ja niin edelleen. (Rolston 2003, 41.) Yrjö Sepänmaa (2015, 278) on Rolstonin kanssa samoilla linjoilla ja toteaa, ettei metsän kauneus ole vain mietiskelemällä tavoitettavaa, vaan se on myös työ- tai retkipäivän fyysisen rasituksen tuottamaa jännitystä ja onnistumisen ja selviytymisen kokemuksia. Ruumiillinen ponnistelu ja selviytymisen tuottama ilo lisäävät nekin esteettistä mielihyvää. Sepänmaa sanookin metsässä liikkumisen ja siihen liittyvien tuntemusten havainnoinnin liittävän ihmisen osaksi ympäristöään ja liikkuminen tuovan tietoa sekä ympäristöstä että ihmisestä itsestään ja hänen voinnistaan.

Käytännön ympäristökasvatustyössä on mielestäni erityisen tärkeää ottaa liikeaisti huomioon, jotta metsäkäynti ja kokemus siitä olisivat mahdollisimman vaivattomia ja miellyttäviä. Mitä pienempien lasten kanssa metsään mennään, sitä tärkeämpää on huomioida metsässä käveltävä matka ja se, ettei metsä ole muutenkaan liian vaikeakulkuinen. Toisaalta liian helppoakaan reittiä ei kannata valita, sillä jo lasten motorisen kehityksen kannalta on hyvä tarjota sopivia haasteita ja riittävän monipuolista ympäristöä. Useimmat lapset pitävät hyppimisestä ja kiipeilemisestä ja metsä tarjoaakin näihin hyvän ympäristön. Sallimalla lasten kokeilla rajojaan he oppivat ymmärtämään oman ruumiinsa suomat mahdollisuudet, mutta huomaamaan samalla sen asettamat rajoitukset.

Ollessani havainnoimassa päiväkotiryhmän metsäretkeä sain huomata, että esteettinen metsäkokemus ei todellakaan vaadi koskematonta luontoa: kävelimme päiväkodilta tien toisella puolella olevalle pienelle metsäalueelle alle puolen kilometrin matkan. Liikenteen äänien lisäksi näimme koko ajan metsän toisella reunalla myös kerrostaloja, eli oikeastaan alue ei monen aikuisen mielestä edes ollut kunnollista metsää. Mutta lapsille se oli täysin riittävä: alue oli lähellä, mutta kuitenkin pois päiväkodin piiristä. Metsässä oli pääasiassa vanhoja havupuita piiloutumista ja majan rakentelua varten sekä riittävästi vaihtelua maaston muodoissa esimerkiksi mäen laskemista varten. Retki kesti siirtymisineen noin kaksi tuntia ja paluumatkalla päiväkodille lapset olivatkin jo todella väsyneitä. Ryhmän opettaja ja hoitajat kertoivat, että metsäretkien jälkeen ketään ei tarvitse käskää päiväunille ja unien jälkeinen iltapäiväkin sujuu aina erityisen rauhallisesti.

Arnold Berleantin (1994, 77) mielestä aistien jaottelu kauko- ja lähiaisteihin on riittämätöntä ympäristön havaitsemista ajatellen, koska ne eivät salli havaitsijan ottaa etäisyyttä. Yksittäisiä aistimuksia tärkeämpää onkin hänen mielestään tunnistaa aistimistapojen yhteisvaikutus tai yhdistyminen eli synestesia. Eri aistimistapojen erottaminen on yleensä mahdollista vain jälkeenpäin tai valvotuissa koeolosuhteissa, mutta välittömässä kokemuksessa aistit sulautuvat kokonaisuudeksi. Ympäristön havaitseminen onkin sidottu keskinäisessä vuorovaikutuksessa toimivaan kokonaisvaltaiseen aistijärjestelmään, ja näin ollen ruumiin ja paikan yhdistyessä meistä tulee osa ympäristöä. Myös Juhani Pallasmaan (2006, 247–248) mukaan luonnonympäristön kokemisen syvyys ja rauhoittavuus syntyvät nimenomaan kokemuksen moniaistisuudesta, koska silloin ihminen saa eri aistiensa kautta toisiaan vahvistavia viestejä. Ympäristökokemuksessa tapahtuva tiedostamaton ruumiillinen samastuminen kohteeseen on Pallasmaan mukaan kehonkuvan heijastumista koettuun tai ruumiillista mimesistä eli jäljittelyä.

Olen Berleantin ja Pallasmaan kanssa samaa mieltä moniaistisuuden merkityksestä metsäkokemukselle ja sen myötä metsäsuhteellekin. Virpi Kaukio (2013, 9) on sanonut moniaistisuudesta tulleen yksi ympäristöestetiikan laajimmin hyväksytyistä näkemyksistä. Kävelyretki luontoon voikin Kaukion mukaan olla kokonaisvaltaisen ympäristön esteettisen kokemisen ihanteellisin muoto: *“paikan päällä, omin jaloin, kaikin aistein, osallistuvasti.”* Metsä tarjoaa uskomattoman määrän pakottomia ja luonnollisia aistikokemuksia, joille meidän tarvitsee vain herkistyä. Yksi hauskimista keinoista harjaannuttaa ympäristöherkkyyttään on mielestäni sulkea tai peittää jokin aistinsa tilapäisesti. Esimerkiksi puita yleensä havainnoimme näköaistimme kautta, mutta joskus kannattaakin sulkea silmänsä ja tunnustella puuta ruumiinsa avulla. Peittämällä korvansa voi keskittyä siihen, miltä metsä näyttää, tuoksu ja tuntuu.

Esteettinen herkkyys on taito ja muiden taitojen tapaan sekin tarvitsee harjoitusta kehittyäkseen. Se on myös monia muita taitoja armollisempi siinä, että herkkyydessä ei ole “oikeita” ja “väärinä” kokemuksia. Rannisto (2007, 73) muistuttaa luontokokemuksen olevan aina yksilöllinen ja todellinen sille, joka sen kokee. Kokijan herkkyys ja taito ymmärtää omia aistihavaintojaan ohjaavat hänelle itselleen tärkeiden merkitysten muodostamiseen. Näin ollen kukaan toinen ei voi kyseenalaistaa kokemuksen oikeellisuutta tai merkityksellisyyttä. Tämän vuoksi pidänkin

aistihavaintojen kautta syntyvää ympäristöherkkyyttä keskeisenä henkilökohtaisen metsäsuhteen luomiselle. Moni muu metsäsuhteeseen vaikuttava seikka - kuten vaikka asuinpaikka ja henkilöhistoria - on sellainen, johon itse pystyy vaikuttamaan vain vähän tai ei lainkaan. Yhtäläillä fyysiset rajoitteet ja vammat voivat vaikuttaa aistihavaintoihin. Mutta silloinkin kun ihmiseltä puuttuu jokin aisti, hän pystyy toimivilla aisteillaan sekä niiden yhteisvaikutuksella tekemään yksilöllisiä havaintojaan ja näin muodostamaan ainutlaatuisen suhteensa metsään. Kuten Aarne Kinnunen (1981, 46) on kuvaillut: *”Kukaan ei voi kokonaan sulkeutua keväältä: jos ummistaa silmänsä, se tulee korvista, jos korvansa, nenästä, jos nenänsä, iho tuntee sen.”*

## 5.2 Kokemuksen metsä

Kuten edellisestä luvusta kävi ilmi, on aistimaailma on kiistatta tärkeä ympäristön havaitsemiselle. Arnold Berleant (1994, 77–79) kuitenkin huomauttaa, että mikäli aistimaailman ajatellaan kuuluvan pelkästään “näkyviin” pintaominaisuuksiin, kohdataan ongelmia. Jos ympäristön kokeminen samastetaan maailman pinnan tai kuoren kohtaamiseen, niin missä kohtaa saamme aistien välittämää tietoa ulkopuolellemme olevista ilmiöistä? Aistimukset ovat äärimmäisen harvoin, jos koskaan, täysin puhtaita. Pelkät fysiologiset seikat eivät vaikuta havaintoon, vaan havainnossa on aina useita kerroksia. Sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät vaikuttavat kokemiseen esimerkiksi havaintotottumusten, uskomusten ja elämäntyylin kautta. Havaitseminen on aina aktiivista ja vastavuoroista sitoutumista ympäristöön. Liisa Horelli (1981, 60–77) muistuttaa ihmisten välisten erojen olevan melko pieniä välittömässä havaitsemisessa, mutta kognition tasolla eroavaisuudet kasvavat kun havaitsemiseen alkavat vaikuttaa kulttuuri, maailmankatsomus, kokemus ja persoonallisuus. Ihmisen aiempien tietojen lisäksi kognitiiviseen käsittelyyn osallistuvat hänen lyhyt- ja pitkäaikainen muistinsa, persoonallisuutensa sekä omakohtainen tulevaisuuden perspektiivinsä. Näiden lisäksi kognition suodattuu mukaan kulttuuriset ja yhteiskunnalliset tekijät.

Berleant (1994, 78–81) pitääkin termiä “havaitseminen” hieman hankalana, koska se on niin psykologian, fenomenologian kuin filosofian keskeisiä käsitteitä. Se on yksi peruskäsitteistä myös estetiikassa, missä se on paljon enemmän kuin pelkkää

“aistimellista kokemista”. Aistimellinen kokemus on kuitenkin keskeinen esteettisessä havaitsemisessa ja sen merkitys kasvaa entisestään kun sitoudutaan ympäristöön: me emme kohtaa ympäristön tärkeimpiä elementtejä ensisijaisesti tai pelkästään silmillämme, vaan ruumiimme kautta toimimalla ja liikkumalla siinä. Esteettinen havaitseminen ei siis Berleantin mukaan koskaan ole pelkkää aistimista, eikä se ole irrallista saati ikuista. Sen sijaan se on kontekstuaalista, kokemista muovaavien olosuhteiden ja vaikutteiden välittämää.

Metsässä liikkumisen ja siellä havainnoimisen myötä metsä koetaankin elämällä, ja ihminen luo uusia merkityksiä liikkeessaan, tuntiessaan ja aistiessaan metsää. Pauline von Bonsdorff (2000) muistuttaa ihmisen kiinnittyvän ympäristöönsä ruumiillisten aistimustensa kautta. Ruumiilliset lähtökohdat vaikuttavat havaitsemiseen ja vain ruumiillisina olentoina meillä on kyky arvioida maailmaa. Ympäristön ominaisuudet tuntuvat meissä itsessämme ja ruumiimme välityksellä pystymme aistimaan ympäristöstä esimerkiksi valoisuutta ja lämpötilaa. Samalla ruumiimme kasvattaa ymmärrystämme siitä, millä tavalla muut kokevat maailman. (von Bonsdorff 2000, 169.) Metsästä puhuessa kannattaakin kenties puhua mieluummin esteettisestä tapahtumasta, sillä onhan metsä kaikkialla ympärillämme ja sulaudumme siihen. Jukka Mikkonen (2014, 99) on muotoillut asian hienosti:

*“Se [metsä] on meissä: yhdistymme hengityksellämme menneisiin, nykyisiin ja tuleviin puukansoihin. Olemme osallistuja, joka vaikuttaa ympäristöön. Kasvi- ja eläinväki täytyy ottaa huomioon: toisaalta olla häiritsemättä, toisaalta varoa, ettei itselle käy mitään. Käynnistä jää aina jonkinlainen jälki.”*

Kaikkein ihanteellisimmassa tilanteessa ihmisen ja luonnon välille syntyy erityinen ja merkityksellinen yhteys, mikä todentuu esteettisenä luontokokemuksena. Ihminen muodostaa henkisiä ja fyysisiä merkityksiä luonnossa liikkeessaan ja sitä havainnoidessaan. Tarja Rannisto (2007, 29–32) viittaa Maurice Merleau-Pontyn ajatukseen luonnossa liikkumisesta luonnon muotojen mukaisesti: kun ihminen soveltaa liikkeensä siihen maastoon jossa hän kulloinkin liikkuu, hän samalla helpottaa sopeutumistaan ja kohtaamistaan luonnon vierauden kanssa. Luonnon muotojen mukaan liikkuminen korostaa kokemukseen vaikuttavien fyysisten ponnistelujen merkitystä. Fyysiseen kokemukseen vaikuttavat joskus myös luonnossa olevat mutta luontoon

alkujaan kuulumattomat ihmisen tuottamat tekijät, kuten esimerkiksi rakennukset tai metsähakkuualueet, jotka rajoittavat tai saattavat jopa estää vapaan kulkemisen luonnossa. Luontokokemusten henkiset merkitykset puolestaan ilmenevät Ranniston mukaan muun muassa tunnetilojen kautta, kun luonnon hiljaisuus ja rauhallisuus vaikuttavat siellä liikkujan mielialaan.

Aistihavainnot eivät voi Ranniston (2007, 32) mielestä olla ennalta annettuja tai muuttumattomia, koska ne ovat hetkellisiä ja sidottuja havaintotilanteeseen. Tästä aktualisuudesta ja hetkellisyydestä johtuen luontokaan ei elettyä tilana, havainnon tapahtumapaikkana, voi koskaan olla staattinen. Kokemus luonnosta on aina henkilökohtainen ja ainutkertainen, joten luonto ei voi ilmetä samalla tavalla kaikille ihmisille. Rannisto jatkaa, että aiemmin tuntemattomasta alueesta tulee liikkumisen ja havaintojen kautta tutumpi ja vierauden tunne vähenee. Juuri tässä näenkin esteettisen ympäristökasvatuksen ja ympäristöherkkyyden ytimen: vain menemällä ja kokemalla ympäristön itse voimme tehdä siitä itsellemme tutun ja luoda siihen henkilökohtaisen suhteen.

Vaikka yleisesti puhutaankin paljon suomalaisten heikentyneestä luontosuhteesta ja luonnosta vieraantumisesta, viettää moni suomalainen silti paljon aikaa luonnossa. Pelkästään Metsähallituksen hoitamilla suojelualueilla vierailtiin vuonna 2016 yhteensä yli 6,6 miljoonaa kertaa (Metsähallitus 2017). Retkeilyharrastus kasvattaa suosiotaan koko ajan ja moni nykysuomalainen pitääkin yllä metsäsuhdettaan juuri retkeilyn avulla. Leena Valkeapää (2011, 26) kirjoittaa siitä miten retkeilijän siirtyminen pois teiltä ja asutuksen läheisyydestä muuttaa hänen suhdettaan ympäristöönsä. Äänimaailman muuttuessa pelkistetyimmäksi alkaa retkeilijä kuulla myös oman kulkemisensa äänet. Siirtyessään pois valmiilta reiteiltä retkeilijä asettuu tiiviiseen suhteeseen ympäristönsä kanssa ja hänen onkin oltava lakkaamatta tietoinen ympäristön kokonaisuudesta: maaston muotojen ja säätilan vaihteluista sekä omista voimistaan. Näin retkeilijä herkistyy Valkeapään mukaan aistimaan ja havainnoimaan ympäristöään.

Olemme Suomessa siitä onnekaassa tilanteessa, että kaupungistumisen jälkeenkin keskimääräinen matkamme kotoa metsään on 600 metriä, puolella väestöstä enintään 200 metriä (Leppänen & Pajunen 2017, 16). Tämän faktan valossa vieraantuminen luonnosta kuulostaa hieman kummalliselta. Emme toki enää asu tai työskentele metsissä

samassa määrin kuin vielä muutama vuosikymmen takaperin, mutta metsä on ainakin maisemana osa miltei kaikkien jokapäiväistä elämää. Ehkä olemmekin vieraantuneet siitä, mitä luonto tarkoittaa. Kuten Kimmo Ohtonen (2017, 37) kirjoittaa:

*“Joillekin kaupungissa ei ole luontoa laisinkaan, tai siihen ei juuri kiinnitetä huomiota. Kaupungistumisen myötä moni kokee, että luonto on jokin paikka, mökki tai lomakohde, jonne voi matkustaa lomalla.”*

Vaikka luonnosta vieraantuminen kuulostaa uhkaavalta ja onkin osittain totta, on siihen onneksi olemassa helppo ratkaisu: luontoon palaaminen. Urbaania luontoa ei tarvitse ylenkatsoa, sillä se on esimerkiksi luonnon monimuotoisuuden säilymisen kannalta yhtä tärkeä kuin koskematon korpi ja metsäsuhteen kannalta aivan yhtä arvokas kuin aarniometsä. Kenenkään ei tarvitse lähteä rinkka selässä viikoksi erämaahan seikkailemaan löytääkseen metsäsuhteensa, sillä jo yksi puu kaupungin puistossa voi riittää herkistämään luonnolle ja ylläpitämään suhdetta luontoon.

Vieras ympäristö muuttuu kerta kerralta sitä tutummaksi ja usein myös sitä merkityksellisemmäksi, mitä useammin siellä käy. Metsä ei tule tutuksi jos sinne ei koskaan mene, joten tärkeintä onkin mennä ja antaa metsälle mahdollisuus. Tässä kohdassa haluankin nostaa esille ympäristökasvatuksen roolia ja merkitystä, sillä juuri ympäristökasvatuksen keinoin voimme pitää huolen siitä, että jokainen saa omakohtaisia kokemuksia metsästä.

### 5.3 Mielikuvituksen metsä

Kuvittelua ja mielikuvitusta pidetään usein keskeisinä tekijöinä luonnon esteettisessä kokemisessa. Pauline von Bonsdorffin (1998, 84–88) mielestä mielikuvitus lisää ja syventää ymmärrystämme maailmasta ja se onkin tärkeä ympäristön kokemisen kannalta. Emily Brady (2003, 146–147) taas sanoo esteettisen arvostelman muotoutuvan kuvittelun ja luonnossa havaittavien ominaisuuksien yhteisvaikutuksesta. Esteettisessä arvostelmassa on siis kyse aistittavien ja havaittavien ominaisuuksien yhdistymisestä mielikuvituksen kanssa. Myös John Deweyn (2010, 329) mukaan esteettiseen kokemukseen kuuluu aina mielikuvituksen sellisuus. Kokemuksesta tulee hänen mukaansa



tietoista ja havaitsemuksellista vasta silloin, kun siihen liittyy aiempien kokemusten synnyttämiä merkityksiä: mielikuvitus onkin uuden ja vanhan tietoista yhteensovittamista.

Mitä mielikuvituksella ja kuvittelulla oikein tarkoitetaan? Emily Brady (2003, 148–152) sanoo, että vaikka mielikuvitus yleensä assosioidaan fantasiaan, on se käsitteenä tätä laajempi. Fantasian lisäksi mielikuvitus on asioiden yhdistelemistä, assosiointia ja uusien näkemysten muodostamista. Mielikuvitus ei myöskään ole vastakohta totuudelle: vaikka asioita kuvitellaankin usein totuudesta poikkeavina, se ei kuitenkaan tarkoita, että mielikuvat muodostuisivat totuuden oletuksiksi. Virpi Kaukio (2008, 115–116) muistuttaa kuvittelunkin perustuvan usein juuri todelliseen tietoon ja olevan riippuvaista käyttäjänsä maailmankuvasta ja tietämyksestä, minkä vuoksi se voi olla luonteeltaan hyvin rationaalista. Kuvittelusta puhutaankin usein projisoivana ajatteluna, jolloin havainnoidessamme luontoa ja siinä esiintyviä kohteita assosioimme ne joihinkin muihin. Näemme ne ”ikään kuin” jonakin muuna. Projisoiva kuvittelu on Kaukion mukaan tarkoituksenmukaista toisinajattelua, joka ei onnistu ilman empatiakykyä.

Kuvittelu ja mielikuvitus on jaettu perinteisesti kahteen, sensoriseen ja luovaan, kuvitteluun. *Sensorisessa kuvittelussa* objekteista tehtyjä aistihavaintoja yhdistetään aiemmin tehtyihin havaintoihin ja käsityksiin ja niistä muodostetaan uusia mielikuvia yhdessä nykyisten havaintojen kanssa. Sitä voidaankin pitää reproduktiivisena, koska siinä ei niinkään luoda uutta, vaan rakennetaan vanhan päälle. *Luovassa kuvittelussa* taas on kyse produktiivisesta mielikuvituksesta, jossa luodaan jotain täysin uutta ja tavallisesta poikkeavaa. Mielikuvituksen avulla voidaan esimerkiksi ratkaista ongelmia, luoda mahdollisuuksia tai jotain täysin uutta. Luovan mielikuvituksen merkitys korostuu etenkin sen kokemusta laajentavasta luonteesta. (Brady 2003, 148–149.)

Mielikuvituksen valloilleen päästäminen on varsinkin lapsille luonnollista. Dokumentointihankkeessa havainnoimani päiväkotiryhmän metsäretkeä leimasi ennen kaikkea luova kuvittelu: yksi ja sama puukeppi muuttui leikeissä hetkessä miekasta hevoseksi ja lohikäärmeestä puumajan tukirakenteeksi. Hangella erottuvat eläinten jäljet saivat lapset keksimään tarinoita metsähiiren ja jäniksen ystävyydestä. Ison kuusen oksien alla sijaitsi välillä satulinna, toisinaan taas vankila. Leikit muuttuivat niin nopeassa tahdissa ettei vieressä seisonut aikuinen pysynyt niistä kunnolla edes perillä;

leikkijät itse sen sijaan olivat koko ajan täysin mukana. Metsä tarjosikin lapsille loputtomasti aineksia tarinoihin ja leikkeihin.

Metsä saa kiistatta mielikuvituksen liikkeelle ja ympäristön kokemisessa mielikuvitus yhdistyykin usein todellisen kanssa. Pauline von Bonsdorff (2007, 38–47) muistuttaa, että metsäluonnon tutkiminen vaatii aistihavaintojen ja liikkuminen lisäksi myös eläytymistä lajien ja yksilöiden elämään sekä niiden vuorovaikutukseen. Mielikuvitus saa tilaa, koska metsä on kokijaa niin paljon suurempi ja pitää sisällään niin paljon enemmän kuin hän voi tietää tai havaita. Havaitsemisen ja sen rajallisuuden tiedostaminen tukee kuvittelua sen vuoksi, ettei havaitseminen anna meille täydellistä tietoa asioista vaan ennemminkin näyttää ne eri suunnilta. Näin ollen vakuutumme siitä, että maailma on todella olemassa ja että se on havaittavissa ja koettavissa erilaisista näkökulmista ja erilaisissa tilanteissa. Kun samaa paikkaa havainnoi toistuvasti, sen oppii näkemään uusista näkökulmista ja uusissa tilanteissa; tämän seikan ymmärtäminen voikin lisätä luontoa ja yksittäistä maisemaa kohtaan tuntemaamme kunnioitusta. Ympäristöherkkyyden kannalta tämä on mielestäni aivan keskeinen asia: tutustakin metsästä löytää aina jotain uutta kun vain malttaa etsiä ja tutkia metsää eri puolilta ja erilaisista näkökulmista. Metsä on toisaalta pysyvä, mutta samalla se on jatkuvassa muutoksessa.

Uskonkin, että lapsenomainen mielikuvituksen leikki pääsee myös aikuisilla helpommin valloilleen juuri metsässä ja siellä se on sallitumpaa kuin muissa ympäristöissä. Jukka Mikkonen (2014, 101–102) puhuu taipumuksestamme inhimillistää luonnossa näkemäämme ja kokemaamme. Hän viittaa muun muassa Akseli Gallen-Kallelan arvelleen syvän eläytymisen luontoon ja taipumuksen personifioimiseen olevan erityistä meille metsäisille suomalaisille. Gallen-Kallela kirjoitti vuonna 1924 julkaistussa Kallela-kirjassa seuraavasti:

*“Metsän kasvikuunta tulee läheiseksi ystäväksi, puitten keskuudesta alkaa erottaa melkein luonteita, ja eriluonteisille ihminen ilmaisee eri asioita: toisia solakoille koivuille kuin lakkapää petäjille, toisia harmaille kelohongille kuin jylhän tummille kuusille.”*

Yrjö Sepänmaan (2014, 21–22) mukaan ympäristöön aiemmin liitetty mytologia elää nykyään lähinnä puheenparsissa ja arkielämän fiktiossa. Luonnonkuvauksissa luonto ja

eläimet voidaan kuvata henkilölistyneinä, ihmisen kaltaisina toimijoina, mutta samalla tiedostetaan kyseessä olevan vain kuvaamisen tapa. Luontoon ei enää liitetä rinnakkaistodellisuuksia meitä tarkkailevine mytologisine hahmoineen, vaan ympäristö ajatellaan abstraktimmin yhteistyökumppaniksi: ihminen sopeutuu elämänpiiriinsä, mutta myös ympäristö sopeutuu ihmiseen. Suomalaisten hiljaisuuskokemuksia tutkinut Outi Ampuja (2017, 49–50) on kuitenkin havainnut, miten metsän hiljaisuus saa nykyihmisenkin mielikuvituksen liikkeelle. Metsässä ihmisen aikakäsitys hämärtyy ja moni kokee tuulahduksia ajattomuudesta sekä menneisyydestä; samalla kohdataan metsän myyttisiä olentoja eikä niiden olemassaoloa epäillä.

Jukka Mikkonen (2014, 102) sanoo filosofien kiistelleen jo kauan siitä, miten paljon mielikuvitukselle voi antaa liekaa esteettisessä kokemisessa. Inhimillistäminen voi ihmiskeskeisyydessään olla narsisista, rajoittavaa ja harhaanjohtavaakin. Se voi pahimmillaan unohtaa luonnon arvostamisen ja metsän sekä kaikkien sen asukkaiden ainutlaatuisuuden. Virpi Kaukio (2013, 21–22) sanookin, että eläin - tai yleisemmin luonto - ihmisen silmin nähtynä huolestuttaa myös ympäristöesteetikkoja. Kaukion mukaan varsinkin taiteellisten ja mielikuvituksellisten tarkastelutapojen on arveltu syyllistyvän tällaiseen ihmisen itsensä peilaamiseen, minkä seurauksena luonnon todellinen luonne jää piiloon tai sen kokeminen vääristyy. Tämän vuoksi niiden onkin pelätty voivan olla luonnolle vaarallisia, ekologisesti haitallisia ja eettisesti kyseenalaisia. Kaukio viittaa Marcia Muelder Eatonin kehittämään teoriaan Bambi-syndroomasta, joka syntyy, kun sympatiamme herttaista satuhahmoa kohtaan estävät meitä näkemästä ylisuuren metsäauriskannan aiheuttaman vahingon luonnolle. Vääristynyt mielikuvamme estää siten meitä toimimasta järkiperusteilla tilanteen korjaamiseksi.

Mitä sitten voidaan pitää esteettisen kokemisen kannalta relevanttina kuvitteluna ja mikä taas menee haaveilun puolelle? Jos näemme metsässä haltioita ja peikkoja, niin taidamme silloin liikkua luonnonmetsän sijaan sepitteellisessä satumetsässä. Mutta toisaalta voi myös kysyä miksi ajoittainen “satumetsään” pakeneminen olisi paha asia? Missä saamme käyttää mielikuvitustamme vapaasti jos emme metsissä? Mielikuvitus on kuitenkin kykyä liittää merkityksiä asioihin, yhdistää konkreettista ja abstraktia sekä luoda yhteyksiä asioiden välillä. Olenkin Mikkosen (2014, 102) kanssa samaa mieltä siitä, että usein inhimillistävä kuvittelu on vilpittömiä pyrkimystä ymmärtää luontoa.

Sellaisena se lähentää meitä luontoon ja auttaa meitä ymmärtämään kuuluvamme samaan kokonaisuuteen - ja parhaimmillaan myös toimimaan vastuullisesti.

Jaan myös Pauline von Bonsdorffin (2007, 40) näkemyksen jonka mukaan mielikuvituksen kautta tapahtuva metsän ymmärtäminen luo luonnontiedettä vuorovaikutteisempaa ja avoimempaa metsäsuhdetta. Mielestäni mielikuvituksen käyttäminen on yksi ympäristöherkkyyden hienoimmista piirteistä. Päiväkotiryhmä palasi metsäretkensä havaintoihin ja kokemuksiin muutaman päivän päästä askartelemalla oman metsämaisemansa. Maisemiin ilmestyi puiden, pensaiden ja metsän eläinten lisäksi muun muassa dinosauruksia ja laivoja. Kun opettaja kysyi, oliko metsässä todella ollut edellä mainittuja asioita, oli lasten reaktio hölmistynyt. Totta kai oli! Sen ison kuusen juurella oli dinosauruksen pesä, ja pojat olivat nähneetkin vilauksen eläimestä. Ja eikö opettaja ollut muka muistanut sitä alueen keskellä ollutta haaksirikkoutunutta laivaa (kaatunutta ja keloutunutta kuusta)? Pian opettaja myönsikin, että hänen pitää seuraavalla kerralla olla tarkempi, jotta näkisi dinosauruksen ja pääsisi käymään laivan kannella.

## 5.4 Lumoava metsä

Kai Alhanen (2013, 7-8) kirjoittaa John Deweyn olleen jo 1930-luvulla huolissaan siitä, miten kokeminen jää “nykyisen kaltaisessa kiireisessä ja kärsimättömässä inhimillisessä ympäristössä” usein melko pintapuoliseksi. Deweyn mukaan kokemukset eivät pääse toteutumaan kunnolla ja ne jäävät usein hajanaisiksi ja sekalaisiksi, koska niiden tilalle ilmestyy nopeasti jotain uutta. Alhasen mielestä voimmekin löytää Deweyn ajattelusta kokemukseen liittyvää ymmärrystä myös nykypäivänä, kun kokemuksemme latistuvat nopeatempoisen elämäntapamme vuoksi pinnallisiksi ja ohikiitäviksi elämyksiksi, jotka eivät liity toisiinsa ja muodosta mielekästä jatkumoa. Moni lähteekin hitaampien, eheämpien ja kokonaisvaltaisempien kokemusten perässä luontoon.

Tarja Rannisto (2007, 30) puhuu erityisen syvästä ja intensiivisestä luontokokemuksesta, jossa kokija tuntee vahvaa yhteenkuuluvuutta luonnon kanssa; ihminen kokee olevansa kuin tyhjiydessä, joka täyttyy luonnosta. Kokemuksessa ihmisen aistit herkistyvät ja hän havaitsee luonnosta pienimmätkin äänet,

hienoimmatkin värivivahteet ja vienoimmatkin tuoksut. Tällaisesta kokemuksesta voidaan puhua ykseytenä luonnon kanssa. Ronald Hepburn (2007, 64–67) jatkaa Ranniston ajatusta esittämällä ykseyden luonnon kanssa olevan kokemus siitä, kuinka hengitetään ilmaa tai kiinnitytään ruumiilla osaksi luonnon elämää. Selkeimmin esteettisestä ykseyskokemuksesta on kyse silloin, kun kokija näkee lehtien suonissa ja ihmisen verisuonistossa samankaltaisuutta tai kokee aaltojen lyövän rantaan samaan rytmiin sydämensä kanssa. Esteettinen nautinto voikin siis perustua luonnon kanssa sointuviin, resonoiviin ja yhdistyviin muotoihin. Hepburnin mukaan ykseyden kokemukset ovat usein emotionaalisesti voimakkaita. Ykseyden kokemuksissa ihminen tuntee olevansa osa luontoa ja luonnon jatkumoa ja hän voi tulla myös tietoiseksi elämänkaarensa rajallisuudesta. Ykseys voi tuntua tasapainona luonnon kanssa, jolloin luonnon ja ihmisen väliset ristiriidat myös raukeavat.

Kokonaisvaltaisista luontokokemuksista on saatu tietoa myös ekopsykologian tutkimuksissa. Salonen ja Kirves (2016, 139–140) esittelevät luontoperustaisten terapiamuotojen käytössä löydettyjä teoreettisia selityksiä luonnon positiivisille vaikutuksille. Luonto muun muassa elvyttää henkisestä uupumisesta, käynnistää syviä reflektioita ja tarjoaa hoitamisen mahdollisuuksia. Erityisen kiinnostava vaikutus on luonnon kyky herättää luontaisia yhteyksiä (englanniksi *innate connection*), joka ekopsykologian näkemyksen mukaan tarkoittaa sitä, että ihminen on osa luontoa. Kuntoutujien arvioissa tulivat esille myös eksistentiaaliset kokemukset, joissa luonnon vaikutukset liittyivät muun muassa syvempään tietoisuuteen ja yhteyden kokemuksiin luonnossa. Eksistentiaalisessa luontokokemuksessa tuli esille myös itsensä hyväksyminen, kokemus muiden hyväksymisestä sekä “itsen palautuminen”.

Ympäristöpsykologiassa puhutaan lumoutumisen kokemuksesta, jossa ihmisen koko tarkkaavaisuus kiinnittyy luonnon elementteihin tai yksityiskohtiin. Metsä on täynnä aistein havaittavia asioita, joiden tarkkailu on kiehtovaa ja kiinnostavaa. Aistien ja havaintojen pitäminen metsässä on kuitenkin yleensä helppoa ja onnistuu ilman tietoista keskittymistä. Luonnon lumon salaisuus löytyykin ympäristöpsykologioiden mukaan juuri siitä, että luonto herättää tahattoman tarkkailun ilman ponnisteluja: luontoa on helppo jäädä seuraamaan, koska luonto sekä kokonaisuutena että yksityiskohdissaan on jatkuvassa liikkeessä tai muutostilassa. Koska luonnossa tapahtuu koko ajan jotain, on

helppo pitää huomionsa juuri siinä hetkessä. Lumoutumisen kokemus saa aikaan uppoutumisen kokemuksia sekä kauneuden tuntemuksia. (Arvonen 2014, 21.)

Mistä tällaiset syvät ja jopa lumoavat kokemukset luonnossa voivat johtua? Yksi mielenkiintoinen vastausvaihtoehto löytyy siitä väitteestä, että luonto on ihmisen alkuperäinen koti. Sirpa Arvonen (2014, 12–18) muistuttaa ihmisen eläneen luonnossa noin viiden miljoonan vuoden ajan, joten luonto on vaikuttanut merkittävästi ihmisen kehitykseen ja geneettiseen perimään. Ihmisen aivot, fysiologia ja toiminta ovat muovautuneet luontoympäristön mukaisesti ja olemme oppineet aistimaan, kokemaan sekä tulkitsemaan luonnon ilmiöitä. Jos ihminen ei olisi oppinut lukemaan luonnon ilmiöitä, ei lajimme olisi selvinnyt maan päällä näin kauan.

Aivotutkimusten mukaan ihmisen aivoissa on tapahtunut suuria rakenteellisia muutoksia viimeksi yli 10 000 vuotta sitten, joten aivojemme syvimät kerrokset reagoivat ympäristöön ja sen tuottamiin ulkoisiin ärsykkeisiin pitkälti samalla tavalla kuin kivikaudella. Ihmisen aivot ovatkin sopeutuneet ja tottuneet luontoympäristöön: luonnon herättämien automaattisten arviointien on osoitettu syntyvän jopa 0,2 sekunnissa. Biologisena lajina emme sen sijaan ole vielä sopeutuneet kaupunkiympäristöön eikä meille ole ennättänyt kehittyä reagoitumalla jatkuvaa valppautta ja aistiherkkyyttä vaativiin kaupunkeihin. Sen sijaan luonnon ärsykkeet ovat paremmin ennustettavissa, minkä vuoksi metsäympäristö mahdollistaa aistien ja aivojen palautumisen. (Arvonen 2014, 13.)

Johtuuko luonnosta lumoutuminen siis siitä, että ymmärrämme jollain alkukantaisella tasolla olevamme siellä alkuperäisessä kodissamme? Hurjalta kuulostavassa väitteessä on mielestäni jotain perää. Leppänen ja Pajunen (2017, 25) esittävät seuraavasti:

*“Jos työkaluja käyttävän ihmisen historia olisi kirjoitettu tuhatsivuisen päiväkirjan muotoon, 995 ensimmäistä sivua koskisi vaihteitamme keräilijä-metsästäjinä, viisi viimeistä sivua käsittelisi maanviljelyn aikakautta ja maininta kaupunkiin muuttamisesta löytyisi aivan viimeisen sivun lopusta. Luonto on rauhoittava signaali niillekin, jotka eivät ole erityisesti “luontoihmisiä”. Jokin siinä tuntuu alkuperäiseltä kodilta.”*

Luontokokemuksen kokonaisvaltaisuudella ja kaikilla sen yksityiskohdilla on vaikutuksensa luonnosta lumoutumiseen. Luonnossa koettu rauhoittava “tässä ja nyt”-kokemus on todellinen ja se on osoitettu paitsi psykologisin mittarein, myös aivokuvantamisen avulla. Isojenaivojen etulohkon aktiivisuuden on nimittäin todettu vaimenevan luonnossa kävelyn aikana. Tätä voi pitää merkittävänä havaintona, koska samaisen aivolohkon aktiivisuuden on osoitettu olevan yhteydessä masennukseen ja muihin mielenterveyden ongelmiin. Miellyttäväksi koetut ärsykkeet luonnossa tuovat levon kuormittuneille aisteille ja tasapainottavat ihmisen psykofyysistä kokonaisuutta ja näin luonto auttaa kehoa, tunteita ja mieltä muodostamaan entistä eheämmän yhteyden tosiinsa. Tietoinen aistiminen edesauttaa tätä prosessia. (Leppänen & Pajunen 2017, 26.)

Luonnon kokonaisvaltaisuuden ja lumoutumisen yhteydessä en voi olla palaamatta johdannossa mainitsemaani lasten luontosuhteen dokumentointihankkeeseen, jossa pääsin havainnoimaan päiväkotiryhmän talvista metsäretkeä. Tuolta retkeltä jäi aivan erityisesti mieleeni eräs lapsi, joka ei sisätiloissa eikä tarhan pihapiirissä puhunut ollenkaan. Hän ei myöskään ottanut kontaktia muihin ihmisiin. Metsässä lapsen käytös kuitenkin muuttui täysin ja hän alkoi puhua, nauraa sekä ottaa osaa leikkeihin. Ryhmän opettaja ja hoitajat kertoivat, että tämä sama ilmiö tapahtui kaikilla metsäretkillä. En tiedä tarkemmin lapsen taustatarinaa tai syitä hänen käyttökseen, mutta mielestäni yksi mahdollinen selitys voisi löytyä luonnon lumosta: rentoutumisesta, hyväksymisen ja yhteyden kokemisesta, palaamisesta “kotiin”.

Luonnon lumo on siinä mielessä hankala, ettei sitä voi pakottaa; sen joko kokee tai sitä ei koe. Metsässä liikkuminen tekee siitä meille tutumman ympäristön, aistit puolestaan toimivat ilman käskyjä ja pitkälti tiedostamattamme. Aistien herkistyessä myös mielikuvitus alkaa heräillä ja metsästä erottaa jännittäviä, huvittavia, kummallisia ja pelottaviakin yksityiskohtia. Esteettisen ympäristökasvatuksen tehtävänä onkin mielestäni tukea näiden kolmen edellä mainitun tapahtuman toteutumista ja lopulta, kun kaikki palaset lokshtelevat paikoilleen, voi kokea metsän lumon ja yhteyden ympäröivään luontoon. Tällöin ollaan mielestäni ympäristöherkkyyden syvimmillä ja henkilökohtaisimmalla tasolla, tai Arnold Berleantin kaikenkattavan ympäristökäsityksen sanoin *sulautuneena luonnon kokonaisuuteen*.

## 5.5 Yhteenvetoa

Esteettinen metsäkasvatus on siis yhdistelmä aistihavaintoja, kokemuksia, mielikuvitusta ja metsästä lumoutumista. Se on toki paljon muutakin, mutta näistä lähtökohdista on helppo aloittaa. Se ei sulje pois muita ympäristöjä, ei luonnon- eikä rakennettuja sellaisia, koska samat periaatteet toimivat pitkälti muuallakin kuin vain metsässä. Marketta Kyttä (1995) on puhunut aktiivisen ympäristösuhteen puolesta, mikä tarkoittaa erityisesti lapsille tarjottua mahdollisuutta vaikuttaa sekä omaan elinympäristöönsä että oma-aloitteiseen suhteeseensa ympäristönsä kanssa. Kyttän mukaan ympäristösuhde muodostuu tekemällä havaintoja ja muodostamalla mielikuvia aktiivisen, vuorovaikutuksellisen toiminnan kautta. Jos mielikuvat paikoista ja ympäristöistä rakentuvat vain näköhavainnon tai välillisen informaation pohjalta, tulee mielikuvasta yksinkertaisempi ja vähemmän yksityiskohtainen: parhaiten tietoa ympäristöstä saadaankin toimimalla siinä. Jos lapselta evätään itsenäisen toiminnan mahdollisuudet ulkona ollessa esimerkiksi kieltämällä leikkiminen lähimetsässä, voi se haitata hänen toimintakykyään - kuten esimerkiksi metsässä liikkumista - aikuisena. Aktiivisen ympäristösuhteen luomisen ei tarvitsekaan olla erityisen jäsentynyttä toimintaa, vaan se on myös taitoa nauttia ympäristöstä. (Kyttä 1995, 139–140.)

Ympäristöherkkyys on sekä herkistymistä ympäristölle että siitä nauttimista. Se on paikan päällä - metsässä, merellä, tunturissa, kaupungissa - havaitsemista, kokemista ja elämistä. Se on pakotonta ja pitkälti automaattista; tärkeintä on vain viitsiä, uskaltaa ja haluta lähteä. Aivan erityisen tärkeänä näen lasten kanssa metsään menemisen ja heidän monipuolisten metsäkokemustensa tukemisen, sillä lapsuuden luontokokemusten on havaittu vaikuttavan läpi elämän ja niillä on selvä yhteys esimerkiksi ympäristövastuulliseen käytökseen. Muun muassa Leppänen ja Pajunen (2017, 24–25) puhuvat biofilia-teoriasta, jonka mukaan ihminen tuntee luontaisesti vetoa luontoa kohtaan. Biofilia aktivoituu luontokontaktien myötä ja herkkyyskausi jatkuu taaperosta aina 11-vuotiaaksi saakka. Luontoleikkien on havaittu muun muassa kehittävän luovuutta, ongelmanratkaisukykyä ja älyä sekä parantavan keskittymiskykyä ja itsehallintaa. Mutta vaikka lapsuudessa ei olisikaan saanut positiivisia metsäkokemuksia, voi metsään mennä myös aikuisena ja käydä rakentamaan omaa metsäsuhdettaan pala palalta esimerkiksi aistien metsä- alaluvussa esittelemieni herkkyysesimerkkien avulla.



Keskeisenä osana ympäristöherkkyttä ja metsäsuhdetta näen kunnioittavan suhteen metsää kohtaan: metsässä liikutaan metsän ja sen asukkien ehdoilla niin pitkälti kuin se on mahdollista. Sinne ei jätetä käynnistä sen enempää jälkiä kuin mitä luonnollisesti syntyy. Päiväkotilasten metsäretkellä oli hienoa nähdä kuinka tarkkoja lapset olivat siitä, että kaikki eväistä syntyneet roskat vietäisiin pois. Roskathan saattaisivat vahingoittaa metsän eläimiä tai muita metsässä liikkujia. Lapset olivat myös tarkkoja siitä, ettei puista revitty irti oksia tai niitä muutenkaan vahingoitettu. Tuollainen viisaus puuttuu monelta aikuiseltakin ihmiseltä, mutta juuri tuollaista herkkyttä ja metsäsuhdetta voidaan esteettisellä ympäristökasvatuksella edesauttaa.

## 6 Lopuksi

Tutkielmani tavoitteena on ollut selvittää sekä ympäristöherkkyden roolia esteettisen ympäristökasvatuksen kontekstissa että sen merkitystä yksilön metsäsuhteelle. Esteettisten kokemusten sanallistaminen tuntuu usein vaikealta tai jopa mahdottomalta, minkä vuoksi esteettistä näkökulmaa saatetaan vierastaa. Olenkin pyrkinyt tuomaan työssäni esille sen tosiasian, ettei esteettinen kokeminen juurikaan eroa arkipäiväisestä kokemisesta. Se ei ole mitään vierasta tai vaikeaa, vaan yksinkertaisesti sitä mitä aistimme, havaitsemme, tunnemme, koemme ja teemme.

Virpi Kaukion (2013, 24–25) sanoja lainatakseni: *“tavallisen ihmisen eitarkeitushakuisen esteettisen kokemisen huomioimisella haluan nimenomaan korostaa sitä, että esteettinen on inhimillisen kokemuksen oleellinen osanen.”* Meistä jokainen havainnoi ympäröivää maailmaa omasta kokemusmaailmastaan käsin, minkä vuoksi pidänkin esteettisten kokemusten myötä syntyvää ympäristöherkkyttä keskeisenä tekijänä henkilökohtaiselle metsäsuhteelle. Ympäristöestetiikassa korostuu ympäristön prosessinomainen luonne: ympäristö ei koskaan pysähdy paikoilleen ja se on jatkuvassa muutoksessa. Samoin voi todeta metsäsuhteesta. Ne seikat, jotka tiettyssä hetkessä vaikuttavat metsäsuhteeseen, ovat arvokkaita ja ainutkertaisia siinä hetkessä.

Marcia Muelder Eaton (1994, 152) sanoo sisäisen arvon teoriaa kannattavien estetiikan tutkijoiden olevan sitä mieltä, että kokemuksen arvo on kokijassa ja että kokemus on arvokas itsessään. Arvokkaan kokemuksen ei siis tarvitse johtaa mihinkään muuhun, mikä olisi arvokasta; metsässä voimme tarkastella kaikkia sieltä löytyviä pieniä yksityiskohtia vain siksi, että tunnemme mielihyvää niiden sisäistä ominaisuuksista. Yksin tämä ajatus puolustaa mielestäni esteettisten kokemusten huomioimista ympäristökasvatuksessa.

Eaton (1994, 153–156) viittaa myös Stuart Hampshiren näkemykseen, jossa esteettistä kokemusta arvostetaan sen mahdollisesta käyttökelpoisuudesta riippumatta. Esteettisen arvon sisäisissä teorioissa korostetaan ihmisten tunteiden merkitystä. Tunteet ovat keskeisessä roolissa ja tekevät asioista esteettisesti hyviä. Esteettisessä ympäristökasvatuksessa onkin mielestäni tarkoitus antaa arvoa jokaisen ainutlaatuiselle tavalle olla maailmassa ja näin rohkaista jokaista omien havaintojensa, kokemustensa ja tunteidensa arvostamiseen ja ymmärtämiseen. Lisäksi esteettisesti arvokkaat kokemukset saavat Eatonin mukaan ihmiset ymmärtämään ja noudattamaan moraalisääntöjä ja toimimaan tavalla, jolla on toivottuja seurauksia. Tämän näkemyksen mukaan positiiviset ja esteettisesti arvokkaat metsäkokemukset voivat saada ihmisen toimimaan vastuullisesti ja kunnioittavasti metsää kohtaan. Olenkin pyrkinyt tuomaan tutkimuksessani esille sitä, että metsäympäristöstä saaduilla esteettisillä kokemuksilla on merkitystä yksilön elämänlaadulle ja sen myötä myös metsien hyvinvoinnille. Kyse on vuorovaikutuksesta ympäristön kanssa; samalla kun ympäristöön vaikuttaa omalla toiminnallaan, ympäristö vaikuttaa meihin takaisin.

Itselleen tärkeästä ja läheisestä aiheesta kirjoittaessaan on mielestäni haastavinta pysyä riittävän kriittisenä lähdeaineistolle. Metsäsuhde - ja ylipäätään metsä hyvinvoinnin ja terveyden lähteenä - on tällä hetkellä suuren kiinnostuksen ja tutkimuksen kohteena Suomessa ja mielenkiintoisia näkökulmia aiheeseeni löytyi runsain mitoin. Ymmärsin varsin pian aiheeni olevan niin laaja ja monitahoinen, etten voisi sitä tässä työssä millään käsitellä täydellisesti ja loppuun saakka. Päätin rajata varsinaisen tutkimuksen kohteeni, ympäristöherkkyyden, hyvin yleiselle tasolle; jonkun mielestä varmasti käsittelin turhankin itsestään selviä asioita. Mutta koska tavoitteeni oli tehdä ympäristöherkkyys tutummaksi ja helpommin ymmärrettäväksi käsitteeksi, niin on mielestäni perusteltua aloittaa hyvin "helpoista" asioista. Toivon avanneeni

ympäristöherkkyyden käsitettä ja sen merkitystä metsäsuhteelle sen verran paljon, että joku toinenkin innostuu aihepiiristä ja saamme vielä joskus lukea jatkotutkimuksia aiheesta. Pidänkin työtäni ennen kaikkea keskustelun aloittajana ja alustuksena jatkotutkimuksille.

Aihe oli minulle hyvin tärkeä ja se vaati paljon myös oman tutkijan positioni tarkastelua. Työstäni varmasti tulee esille se miten läheinen aihe on minulle, mutta toivon työstäni välittyvän myös avoimuuteni erilaisille tulkinnoille ja käsityksille. Aiheen tärkeydellä oli kiistatta myös hyvät puolensa ja kiinnostukseni aiheeseen säilyikin vahvana läpi tutkimuksen. Totta puhuen tutkimuksen tekeminen on kasvattanut kiinnostustani entisestään enkä tunne minkäänlaista kyllästymistä aiheeseeni. Parasta antia työni aikana ovat olleet oivallukset omasta metsäsuhteestani ja sen synnystä. Metsä on edesauttanut tämänkin työn syntymistä antamalla energiaa, selkeyttämällä ajatuksia ja rauhoittamalla.

Työni alkoi toimittaja Kimmo Ohtosen sanoilla, ja hänen sanoihinsa on helppo myös lopettaa:

*“Metsä tuo rauhaa ja tasapainoa. Metsä tuo hiljaisuudella ja puhtaudella vastapainoa kaupungin bensankatkuiseen ja melusaasteiseen kaaokseen. Metsä antaa tilaa ajatella ja tuntea. Surra. Haaveilla. Mieltä. Hengittää. Metsä parantaa mieltä ja kehoa. Metsä harvoin yksin pelastaa meidät, mutta se on tärkeä osa monipuolista ja pitkäkestoista henkisen hyvinvoinnin rakentamista ja ylläpitoa. Prosessia, jossa ihminen tarvitsee ihmistä sekä luonnon rauhaa ja parantavaa voimaa. Metsän merkitys on tärkeämpi kuin koskaan. Kaoottisen ja epävarman maailman keskellä metsä, ja luonto yleensä, edustaa rauhaa. Jatkuvuutta.”*

# LÄHTEET

**Alhanen, Kai** (2013) *John Dewey'n kokemusfilosofia*. Gaudeamus. Helsinki.

**Ampuja, Outi** (2014) "Luonnon rauha – Mitä se on ja mistä sitä löytyy?" Teoksessa Ampuja, Outi & Peltomaa, Miikka (toim.) *Huutoja hiljaisuuteen, ihminen ääniympäristössä*. s. 257-273. Helsinki: Gaudeamus.

**Ampuja, Outi** (2017) *Hyvä hiljaisuus*. Jyväskylä: Atena.

**Arvonen, Sirpa** (2014) *Metsämieli: luonnollinen menetelmä mielentaitoihin*. Helsinki: Metsäkustannus.

**Berleant, Arnold** (1994), "Mitä on ympäristöestetiikka?" Teoksessa Haapala, Arto & Honkanen, Martti & Rantala, Veikko (toim.), *Ympäristö, arkkitehtuuri, estetiikka*, s.66-85. Helsinki: Yliopistokustannus.

**von Bonsdorff, Pauline** (1998) *The Human Habitat. Aesthetic and Axiological Perspectives*. International Institute of Applied Aesthetic Series Vol 5. Jyväskylä: Gummerus.

**von Bonsdorff, Pauline** (2000) "Ruumiin paikka estetiikassa." Teoksessa Haapala, Arto & Nummi, Jyrki (toim.) *Aisthesi ja Poiesis. Kirjoituksia estetiikasta ja kirjallisuudesta*. s.159-172. Helsingin yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Estetiikka ja yleinen kirjallisuustiede.

**von Bonsdorff, Pauline** (2007), "Maisema toiminnan ja kuvittelun tilana". Teoksessa Sepänmaa, Yrjö, Heikkilä-Palo, Liisa & Kaukio, Virpi (toim.), *Maiseman kanssa kasvokkain*, s. 33-49. Helsinki: Maahenki Oy.

**Brady, Emily** (2003) *Aesthetics of the natural environment*. Edinburgh: Edinburgh university press.

**Brady, Emily** (2005) "Sniffing and Savoring. The Aesthetics of Smells and Tastes." Teoksessa Light, Andrew & Smith, Jonathan M. (toim.) *The Aesthetics of Everyday Life*. s. 177-193. New York: Columbia University Press.

**Cantell, Hannele & Koskinen, Sanna** (2004). "Ympäristökasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä." Teoksessa Cantell, Hannele (toim.) *Ympäristökasvatuksen käsikirja*. s. 58-79. Jyväskylä: Ps-kustannus.

**Dewey, John** (2010) *Taide kokemuksena*. Tampere: Niin & Näin.

**Eaton, Marcia Muelder** (1994) *Estetiikan ydinkysymyksiä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

**Eaton, Marcia Muelder** (2003) "Fakta ja fiktio luonnon esteettisessä ymmärtämisessä." Teoksessa Sepänmaa, Yrjö & Heikkilä-Palo, Liisa & Kaukio, Virpi (toim.), *Metsään mieleni*. s.91-101. Helsinki: Maahenki Oy.

**Elo, Pekka & Paalanen, Tommi** (2002) "Ihmisen suhde luontoon." Teoksessa Elo, Pekka, Järnefelt, Heljä & Paalanen, Tommi (toim.) *Elävää Kulttuuriperintöä-tutki ja opi*. s. 180-186. Helsinki: Suomen Tammi.

**Forss, Anne-Mari** (2007) *Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa*. Helsinki: Yliopistopaino.

**Foster, Cheryl** (2007) "Kerrottu ja eletty ulottuvuus ympäristöestetiikassa." Teoksessa Sepänmaa, Yrjö, Heikkilä-Palo, Liisa & Kaukio, Virpi (toim.) *Maiseman kanssa kasvokkain*. s. 151-165. Helsinki: Maahenki.

**Foster, Raisa** (2016). "Hiljainen kosketus - kohti ekofilosofista kasvatusta." Teoksessa Suominen, Anniina (toim.) *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella - avauksia, suuntia, mahdollisuuksia*, s. 165-175. Helsinki: Aalto Arts Books.

**Haapala, Arto ja Pulliainen, Ukri** (1998) *Taide ja kauneus: johdatus estetiikkaan*. Helsinki: Kirjapaja.

**Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille & Tani, Sirpa** (1997) *Tila, paikka ja maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

**Haikari, Janne** (2012) "Metsän muuttuva merkitys (1950–2000)." Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.) *Ihminen ja metsä – kohtaamisia arjen historiassa*, s.213. Hämeenlinna: Metsäkustannus Oy.

**Haila, Yrjö** (2004) *Retkeilyn rikkaus: luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Helsinki: Taide 2004.

**Hepburn, Ronald** (2002) "Data and Theory in Aesthetics: Philosophical Understanding and Misunderstanding." Teoksessa Berleant, Arnold (toim.) *Environment and the Arts. Perspectives on Environmental Aesthetics*. s.23-38. Aldershot: Ashgate.

**Hepburn, Ronald** (2007) "Maisema ja metafyyinen mielikuviutus." Teoksessa Sepänmaa, Yrjö, Heikkilä-Palo, Liisa & Kaukio, Virpi (toim.) *Maiseman kanssa kasvokkain*. s. 58-71. Maahenki Oy, Helsinki.

**Horelli, Liisa** (1981) *Ympäristöpsykologia*. Espoo: Amer Oy.

**Horelli, Liisa & Kyttä, Marketta** (2001) "Ympäristö lapsen kehityksen näyttämönä." Teoksessa Ivars, Marja (toim.) *Lapsuuden rakennettu ympäristö: Euroopan rakennusperintöpäivät*. s. 28-31. Helsinki: Suomen kotiseutuliitto.

**Hungerford, Harold R. & Volk, Trudi L.** (1990) "Changing learner behaviour through environmental education." *The Journal of Environmental Education*, vol 21., issue 2, 9.

**Jeronen, Eila & Kaikkonen, Marjatta** (2001) "Ympäristökasvatuksen kokonaismallin tavoitteet ja sisällöt arvioinnin kehittämisen tukena." Teoksessa Jeronen, Eila & Kaikkonen Marjatta (toim.), *Ympäristötietoisuus - näkökulmia eri tieteenaloilta*, s. 22-41. Oulu: Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita ja katsauksia. 3.

**Järvilehto, Timo** (1994) *Ihminen ja ihmisen ympäristö – Systemisen psykologian perusteet*. Oulu: Pohjoinen.

**Kaivola, Taina & Rikkinen, Hannele** (2003) *Nuoret ympäristöissään. Lasten ja nuorten kokemusmaailma ja ympäristömielikuvat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

**Kainulainen, Pauliina** (2013) *Metsän teologia*. Helsinki: Kirjapaja.

**Kinnunen, Aarne** (1981) "Luonnonestetiikka." Teoksessa Kinnunen, Aarne & Sepänmaa, Yrjö (toim.): *Ympäristöestetiikka*. s.35-56. Helsinki: Gaudeamus.

**Kivelä, Anne** (2006) *Suo vetää puoleensa – esteettisen suokokemuksen mahdollisuudet matkailussa*. Lapin yliopiston kauppatieteellisen matkailun tiedekunnan julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 7. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

**Koivunen, Hannele** (1998) *Hiljainen tieto*. Keuruu: Otava.

**Kyttä, Marketta** (1995) "Lapsenmielinen oppimisympäristö." Teoksessa Ojanen, Sinikka & Rikkinen, Hannele (toim.) *Opettaja ympäristökasvattajana*. s. 139-140. Helsinki: WSOY.

**Käpylä, Markku** (1994) "Ympäristökasvatus - opetussuunnitelman lisäkoriste vai kasvatuksen perusteisiin ulottuva muutosvaatimus." Teoksessa Jääskeläinen, Liisa & Nykänen Riitta (toim.) *Koulu ympäristön vaalijana*. Helsinki: Painatuskeskus.

**Leppänen, Marko & Pajunen, Adela** (2017) *Terveysmetsä. Tunnista ja koe elvyttävä luonto*. Helsinki: Gummerus.

- Louv, Richard** (2005) *Last Child in the Woods*. London: Atlantic Books.
- Ohtonen, Kimmo** (2017) *Metsäkansan tarina*. Jyväskylä: Docendo Oy.
- Pallasmaa, Juhani** (2006) "Ihmisen paikka. Aika, muisti ja hiljaisuus arkkitehtuurikokemuksessa." Teoksessa Haapala, Arto, Honkanen, Martti & Rantala, Veikko (toim.) *Ympäristö, arkkitehtuuri, estetiikka*. s.243-265. Helsinki: Yliopistopaino
- Pietarinen, Juhani** (1987). *Ihminen ja metsä. Neljä perusasennetta*. Silva Fennica 4/1987. Helsinki: Suomen metsätieteellinen seura.
- Rannisto, Tarja** (2007). *Luonnon estetiikka*. Helsinki: Multikustannus Oy.
- Roiko-Jokela, Heikki** (2012) "Ihminen, metsä ja arki." Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.): *Ihminen ja metsä – kohtaamisia arjen historiassa 1*. s. 7–11. Hämeenlinna: Metsäkustannus Oy.
- Rolston, Holmes, III.** (2003) "Esteettinen kokemus metsissä." Teoksessa Sepänmaa, Yrjö & Heikkilä-Palo, Liisa & Kaukio, Virpi (toim.), *Metsään mieleni*. s.31–47. Helsinki: Maahenki Oy.
- Sepänmaa, Yrjö** (2003) "Metsän kauneus." Teoksessa Sepänmaa, Yrjö, Heikkilä-Palo, Liisa & Kaukio, Virpi (toim.) *Metsään mieleni*. s. 13-17. Maahenki Oy. Helsinki.
- Sepänmaa, Yrjö** (2014) "Ihminen luontona, luonto ihmisenä." Teoksessa Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla (toim.), *Ympäristömytologia*, s. 22-31. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Shore, Bradd** (1996) *Culture in Mind. Cognition, Culture, and the Problem of Meaning*. New York: Oxford University Press.
- Suomela, Liisa & Tani, Sirpa** (2004) "Ympäristön kolme ulottuvuutta". Teoksessa Cantell, Hannele (toim.), *Ympäristökasvatuksen käsikirja*, s. 45-57. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Uimonen, Laura** (2003) "Liike esteettisenä kokemuksena." Alue ja ympäristö. Helsinki: Alue ja ympäristötutkimuksen seura ry. S.23-32.
- Valkeapää, Leena** (2011) *Luonnossa – Vuoropuhelua Nils-Aslak Valkeapään tuotannon kanssa*. Helsinki: Maahenki.
- Vilka, Leena** (2007) "Luonnonkaunis maisema." Teoksessa Sepänmaa, Yrjö, Heikkilä-Palo, Liisa & Kaukio, Virpi (toim.) *Maiseman kanssa kasvokkain*. S. 124-141. Helsinki: Maahenki.

**Virtanen, Anne** (2000) *Tilasta paikkaan, estetiikasta ekologiaan, Maantieteellisiä tulkintoja eletystä kaupungista*. Turun yliopiston julkaisu C 155. Turku: Turun yliopisto.

**Wahlström, Riitta** (1997), "Ympäristöherkkyys ympäristökasvatuksen näkökulmasta." Teoksessa Käpylä, Markku & Wahlström, Riitta (toim.), *Vihreä ihminen. Ympäristökasvatuksen menetelmäopas 2*. S. 1-8. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

**Ylikangas, Heikki** (1996), "Metsä suomalaisen mentaliteetin kasvualustana." Teoksessa Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Olkaamme siis suomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 75-76*. s. 38-42. Helsinki: SKS.

## **Painamattomat lähteet**

**Kainulainen, Pauliina** (2015) "Metsän teologia." Teoksessa Salo, Kauko (toim.) *Metsä. Monikäyttö ja ekosysteemipalvelut*. s. 282–285. Helsinki: Luonnonvarakeskus (Luke). Helsinki. Verkkojulkaisu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-123-5> (Luettu 20.9.2017.)

**Karhunkorva, Reetta & Kärkkäinen, Sirpa & Paaskoski, Leena** (2017) Metsäsuhteiden kenttä. [https://issuu.com/luston\\_julkaisu/docs/metsasuhteiden\\_kentta](https://issuu.com/luston_julkaisu/docs/metsasuhteiden_kentta) (Luettu 26.8.2017)

**Kaukio, Virpi** (2013) *Sateenkaari lätäkössä. Kuvitellun ja kerrotun ympäristöestetiikka*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities and Theology. No 48. Verkkojulkaisu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1273-2> (Luettu 13.3.2017.)

**Metsähallitus** (2017) Käyntimääriä suojele- ja retkeilyalueilla sekä asiakaspalvelupisteillä. <http://www.metsa.fi/kayntimaarat> (Luettu 17.9.2017)

**Mikkonen, Jukka** (2014) Vähäsen metsäkokemuksen estetiikasta. <http://netn.fi/files/netn143-16.pdf> (Luettu 28.8.2017)

**Rämö, Anna-Kaisa** (2012) Aikuisten metsäsuhte tutkimusten valossa. [http://www.mmm.fi/attachments/metsat/metsaneuvostontyoryhmat/657ZtIWX0/Anna-Kaisa\\_Ramo.pdf](http://www.mmm.fi/attachments/metsat/metsaneuvostontyoryhmat/657ZtIWX0/Anna-Kaisa_Ramo.pdf) (Luettu 2.4.2017)

**Suomen ympäristökasvatuksen seura ry** (2011) Mitä ympäristökasvatus on? <http://www.ymparistokasvatus.fi/mita-ymparistokasvatus-on> (Luettu 5.3.2016)



**TAKO Pooli 1** Ammatillisten museoiden tallennus- ja kokoelmayhteistyöverkosto  
<http://tako.nba.fi/poolit/pooli-1> (Luettu 1.2.2017)

**Tyrväinen, Liisa** (2015) ”Metsän virkistyskäytön terveys- ja hyvinvointipalvelut.”  
Teoksessa Salo, Kauko (toim.) *Metsä. Monikäyttö ja ekosysteemipalvelut*. s. 272–276.  
Helsinki: Luonnonvarakeskus (Luke). Helsinki. Verkkojulkaisu.  
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-123-5> (Luettu 4.5.2017.)

**Tyrväinen, Liisa, Savonen Eija-Maria & Simkin, Jenni** (2017) Kohti suomalaista  
terveysmetsän mallia. [http://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/538373/luke-luobio\\_11\\_2017.pdf?sequence=1](http://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/538373/luke-luobio_11_2017.pdf?sequence=1) (Luettu 26.2.2017)

**Varto, Juha** (2005) Laadullisen tutkimuksen metodologia.  
[http://arted.uiah.fi/synnyt/kirjat/varto\\_laadullisen\\_tutkimuksen\\_metodologia.pdf](http://arted.uiah.fi/synnyt/kirjat/varto_laadullisen_tutkimuksen_metodologia.pdf)  
(Luettu 15.2.2017)

**Salonen, Kirsi & Kirves, Kaisa** (2016) *Luonto rauhoittaa, hoitaa ja pelottaa*.  
Teoksessa *Vuosilusto 11. Metsä tekee hyvää*. S.138- 158.  
<https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto11>

**Yhteinen käsitys**. Kestävän kehityksen kasvatuksen ja koulutuksen sanasto ja  
käytännöt. <http://www.yhteinenkasitys.fi> (Luettu 2.9.2017)